

De accountant in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders

Onderzoek naar de praktijk in 2023

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

The logo for the Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) features a solid orange horizontal bar above the letters 'NBA' in a bold, orange, sans-serif font.

NBA

April 2024

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Nederland rekt op zijn accountants.

De leden van de Koninklijke NBA vormen een brede, pluriforme beroepsgroep van ruim 22.000 professionals werkzaam in de openbare accountantspraktijk, bij de overheid, als intern accountant en in het management van organisaties. Integriteit, objectiviteit, deskundigheid en zorgvuldigheid, geheimhouding en professioneel gedrag zijn essentiële waarden voor iedere accountant. De Koninklijke NBA helpt accountants hun cruciale rol in de maatschappij te vervullen, nu en in de toekomst.

Dit document bevat bladwijzers, hyperlinks en navigatiebutton.

 Adobe Acrobat bladwijzers - toetsencombinatie 'Ctrl-b'

 Tekst is een intern document- of externe hyperlink

 Naar inhoudsopgave

 Vorige pagina

 Volgende pagina

© 2023 Koninklijke NBA

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens bestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de NBA.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk	Pagina
1. Inleiding	5
2. Management samenvatting	7
Aanleiding en inleiding	7
Onderzoeksopzet	7
Onderzoeksresultaten	7
NBA aanbevelingen voor de ondernemingen	8
3. Ontwikkelingen in wet- en regelgeving	9
Uitgebreidere controleverklaring	9
Specifieke aandacht voor fraude en continuïteitsrisico's	9
4. Onderzoeksopzet	10
Onderzoekspopulatie	10
Onderzoeksmethode	10
Onderzoeksvragen	11
5. Onderzoekresultaten	12
5.1 Algemeen	12
5.2 Vorm aandeelhoudersvergaderingen	12
5.3 Aanwezigheid accountant	13
5.4 Instructies aan de aandeelhouders rondom het optreden van de accountant in de AV	13
5.5 Geheimhoudingsplicht accountant	15
5.6 Wisseling van accountantskantoor	16
5.7 Presentatie door de accountant	17
5.8 Vragen van aandeelhouders	31
5.9 Belangrijkste punten uit de management letter	35
Bijlagen	
1. Onderzoekspopulatie	36
2. Vragenlijst Accountant in de AV 2023	37

1 Inleiding

Sinds de inwerkingtreding van de Nederlandse Corporate Governance Code (code Tabaksblat) in 2004 is het gebruikelijk dat de accountant van Nederlandse beursfondsen aanwezig is in de algemene vergadering van aandeelhouders (hierna: 'AV') om vragen over zijn controleaanpak en -verklaring te beantwoorden en in die vergadering het woord te voeren. Dat is van groot belang, aangezien de AV hét platform is voor de accountant om rechtstreeks te communiceren met een belangrijke groep van het zogenaamde maatschappelijk verkeer, de aandeelhouders. Het zijn uiteindelijk ook de aandeelhouders die de accountant benoemen (op voordracht van de raad van commissarissen).

Accountants moeten in de aandeelhoudersvergadering heldere taal spreken, bij het toelichten van hun bevindingen bij de jaarrekening en het bestuursverslag. Dat benadrukt de NBA bij de publicatie van de geactualiseerde versie van Handreiking 1118, over het optreden van de externe accountant in de aandeelhoudersvergadering¹.

De NBA heeft een onderzoek gedaan naar de presentatie van de accountant in de AV's van beursgenoteerde ondernemingen in 2023. Directe aanleiding was de in februari 2023 gepubliceerde geactualiseerde versie van de NBA Handreiking 1118 over het optreden van de accountant in de AV. De actualisatie van de handreiking past in de roep van belangenorganisaties en aandeelhouders om additionele transparantie.

Ondernemingen (bestuurders en commissarissen) zijn voorzichtiger: accountants zouden in hun presentatie en antwoorden op vragen van aandeelhouders geen informatie moeten delen die niet al in het bestuursverslag en de jaarrekening staan.

Het doel van de handreiking is om de accountant te ondersteunen in het nadenken over welke onderwerpen per onderneming belangrijk zijn om te delen met de aandeelhouders. Het is niet de bedoeling om in alle AV's alle onderwerpen van de handreiking te behandelen. Het is aan de accountant om op basis van de uitgevoerde controle en werkzaamheden die onderwerpen te kiezen waarover hij of zij wat wil en kan zeggen. Maatwerk is daarbij belangrijker dan 'compliance' met alle onderwerpen zoals opgenomen in de handreiking.

Formeel is de nieuwe handreiking voor het eerst van toepassing voor het AV seizoen dat in 2024 plaatsvindt over het boekjaar 2023. Echter, gezien de publicatie van de handreiking in februari 2023 (vóór het AV seizoen 2023), zien we in de praktijk dat accountants gestart zijn om de handreiking te gebruiken voor de invulling van hun presentaties ten behoeve van de aandeelhouders van de door hen gecontroleerde ondernemingen. De NBA deed eerder onderzoek naar het optreden van de accountant in de AV in 2013 en 2014.

Naast inzicht in de praktijksituatie van 2023 dienen de uitkomsten van het voorliggende onderzoek ter inspiratie voor de accountant in de AV. Op basis van de good practices laat deze publicatie zien op welke wijze de onderwerpen uit de handreiking in de praktijk zijn gebracht.

¹ NBA Nieuwsbrief d.d. 3 maart 2023

Een belangrijke wijziging ten opzichte van de vorige versie van de handreiking (d.d. 12 februari 2018), is de oproep aan accountants om in de AV transparanter te zijn over hun bevindingen opgedaan tijdens de controle van de jaarrekening. Hierbij is het wel van belang dat de accountant hierover (tijdens de voorbereiding van de AV) duidelijke afspraken maakt met de voorzitter van de vergadering én dat er een deugdelijke grondslag bestaat voor de zaken waarover de accountant communiceert. De handreiking kent daarbij de volgende uitgangspunten:

- De accountant presenteert primair de kernpunten van de controle (key audit matters) en overweegt daarnaast de 'nieuwe' onderwerpen zoals opgenomen in de handreiking.
- Presentatie van en uitlatingen over onderwerpen buiten kernpunten van de controle vinden altijd plaats in het kader en in het licht van de accountantscontrole.
- Concluderende uitspraken kunnen derhalve alleen gedaan worden indien daar een deugdelijke grondslag voor bestaat in de werkzaamheden die de accountant heeft uitgevoerd.

De 'nieuwe' onderwerpen hebben betrekking op:

- Continuïteit
- Fraude
- Een toelichting op specifieke andere bevindingen vanuit de controle, waaronder:
 - Kwaliteit interne beheersing/ administratieve organisatie (AO/IB) in het kader van de controle van de jaarrekening
 - Cyberrisico's en mitigerende informatiebeveiliging
 - Indruk van de interne beheersomgeving (cultuur en soft controls)
 - Visie van de accountant ten aanzien van schattingen in de jaarrekening
- Beeld van de gepresenteerde ESG informatie en een eventuele assurance opdracht

Ook nieuw in de aangepaste handreiking is een toelichting op de 'opdracht voor de accountant voor het komende jaar', die de accountant de mogelijkheid geeft om de controle van de jaarrekening voor het komende jaar toe te lichten, voor zover die informatie al beschikbaar is op het moment van de AV. Dat geldt ook voor andere opdrachten, zoals bijvoorbeeld assurance bij duurzaamheidsrapportages.

Bij het optreden in de AV hoort de accountant, op basis van de handreiking, duidelijk te maken aan welke onderwerpen door hem of haar primair aandacht is gegeven bij de controle. Net als bij de kernpunten van de controle (key audit matters) gaat de handreiking ervan uit dat de accountant andere zaken die gedeeld worden met de AV, eerst heeft gedeeld met het management en de raad van commissarissen. Van de accountant kan niet worden verwacht dat deze 'nieuwe' informatie met de aandeelhouder deelt.

Aan het onderzoek hebben meegewerkt:

- Johan Scheffe RA RO CIA (projectleider), NBA
- Rick Kroon RA MSc EMA, KPMG
- Drs. Martijn de Jong RA, EY
- Linda Langemeijer RA MSc, PwC

2 Management samenvatting

Aanleiding en inleiding

Sinds de inwerkingtreding van de Nederlandse Corporate Governance Code (code Tabaksblat) in 2004 is het gebruikelijk dat de accountant van Nederlandse beursfondsen aanwezig is in de algemene vergadering van aandeelhouders (hierna: 'AV') om vragen over de controleaanpak en -verklaring te beantwoorden en in die vergadering het woord te voeren.

Dit onderzoek is ingegeven door de herziening in 2023 van NBA Handreiking (HR) 1118 die het optreden van de accountant in de AV behandelt. Het dient mede ter inspiratie voor accountants om op relevante en passende wijze invulling te geven aan de guidance in de handreiking. Het doel van de herziene handreiking is om de accountant te ondersteunen in het nadenken over welke onderwerpen per onderneming belangrijk zijn om te delen met de aandeelhouders. De presentatie van de accountant beoogt het verhaal van de controle van het betreffende jaar (the story of the audit) samen te vatten en in te gaan op onderwerpen die bijdragen aan het verdere begrip van de aanwezigheid in de AV.

Onderzoeksopzet

Het onderzoek is verricht aan de hand van de notulen en presentaties van de accountant in de AV's van 59 Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen, opgenomen in de AEX, AMX en AScX indexen. Hierbij is ook een vergelijking gemaakt met de uitkomsten van eerdere door de NBA uitgevoerde onderzoeken naar het optreden van de accountant in de AV.

Onderzoeksresultaten

Aanwezigheid en Presentatie

Accountants waren altijd aanwezig bij de in 2023 gehouden AV's waarin de jaarrekening wordt vastgesteld en verzorgden daar een presentatie over de controle aanpak en -bevindingen. Dit benadrukt het belang van directe communicatie met aandeelhouders.

Presentaties door de accountant

Een presentatie van de accountant is inmiddels standaard. In 98% van de AV's heeft de accountant een presentatie verzorgd. Dit is een significante verbetering ten opzichte van de praktijk in 2014 (57%). Er bestaat een grote variëteit in de inhoud van de presentaties door accountants, zonder opvallende verschillen tussen de

grote vier accountantskantoren². Er is in de presentaties relatief meer aandacht voor verplichte onderwerpen zoals fraude, ESG (Environmental, Social, and Governance), en continuïteit, en relatief minder aandacht voor onderwerpen zoals cyberrisico's en cultuur en soft controls. Deze resultaten sluiten aan bij de verwachting dat de presentatie door de accountant maatwerk is en dat de presentatie focust op het toelichten van de story of the audit. Maatwerk is daarbij belangrijker dan het afvinken van alle onderwerpen zoals die zijn opgenomen in de handreiking. Het valt op dat slechts 43% van de ondernemingen de presentatie van de accountant op de website plaatst. De NBA is voorstander van het standaard publiceren van deze presentaties.

Vragen aan de accountant

Het gemiddelde aantal vragen per AV is afgenomen ten opzichte van 2014. Uit de analyse van de aan de accountant gestelde vragen blijkt dat er toegenomen interesse van aandeelhouders is ten aanzien van de nieuwe onderwerpen zoals cyberrisico's en ESG. Hoewel nog steeds 42 vragen (44%) over meer traditionele onderwerpen gaan (inclusief key audit matters), valt de relevantie van en interesse voor aandeelhouders om de accountant te bevragen op de nieuwe onderwerpen niet te ontkennen. Het onderzoek toont aan dat de handreiking door accountants positief is opgepakt en er vooruitgang is geboekt in de transparantie en de manier waarop accountants communiceren in de AV. De in dit onderzoek geïdentificeerde good practices dienen als inspiratiebron voor accountants om hun rol binnen de AV verder te optimaliseren.

NBA aanbevelingen voor de ondernemingen

De eerdere NBA aanbevelingen (2013) richting ondernemingen (vz. RvC en vz. AC) worden slechts zeer beperkt opgevolgd. Zo wordt de aanwezigheid van de accountant in de AV nog niet altijd bij aanvang van de vergadering genoemd door de voorzitter. Instructies aan de aandeelhouders rondom het optreden van de accountant in de AV worden vrijwel nooit meer gegeven. Evenmin wordt door de voorzitter in gegaan op de herstelplicht van de accountant en er wordt ook zelden vermeld dat de accountant is ontheven van zijn/haar geheimhoudingsplicht. De NBA aanbeveling om de voorzitter van de RvC de belangrijkste onderdelen van de management letter van de accountant te laten behandelen wordt vrijwel niet opgevolgd.

² Waar in dit rapport wordt gesproken over accountantskantoren wordt daar accountantsorganisaties mee bedoeld. (artikel 1 Wta: accountantsorganisatie: een onderneming of instelling die bedrijfsmatig wettelijke controles verricht)

3. Ontwikkelingen in wet- en regelgeving

Uitgebreidere controleverklaring

Sinds het laatste door de NBA uitgevoerde onderzoek (in 2014) naar het optreden van de accountant in de AV is wet- en regelgeving van kracht geworden die meer eisen stelt aan de inhoud van de controleverklaring. In de uitgebreide controleverklaring geeft de accountant meer inzicht in zaken als de materialiteitsbepaling, de dekking van de groepscontrole en de belangrijkste aandachtspunten van de controle (kernpunten van de controle, ofwel key audit matters). Deze KAM's bieden de gebruikers van de jaarrekening een beter bedrijfsspecifiek inzicht, bijvoorbeeld in de belangrijkste risico's, de waarderingen en de interne beheersing.

Specifieke aandacht voor fraude en continuïteitsrisico's

In december 2021 is de aanpassing van Standaard 700 ten aanzien van het rapporteren over de onderwerpen fraude en continuïteit goedgekeurd door het NBA-bestuur. Het NBA bestuur is van mening dat het belangrijk is meer zichtbaar te maken wat accountants aan de onderwerpen fraude en continuïteit doen opdat stakeholders zich daarover een oordeel kunnen vormen. Door dit in de controleverklaring op te nemen vraagt de NBA alle accountants om expliciet over continuïteit en frauderisico's ook het gesprek aan te gaan met de onderneming en de commissarissen. Zo wordt tastbaar gemaakt wat je van een accountant mag verwachten. De specifieke rapportagevereisten voor fraude is voor organisaties van openbaar belang ingegaan vanaf 2021, vanaf verslagjaar 2022 is rapportage over fraude en continuïteit voor alle wettelijke controles verplicht.

4. Onderzoeksopzet

Onderzoekspopulatie

Overeenkomstig de eerder door de NBA uitgevoerde onderzoeken³ is dit onderzoek gericht op ondernemingen waarop de Nederlandse Corporate Governance Code (hierna Code) van toepassing is.

Voor de duidelijkheid: dit betekent dat aan de Amsterdamse beurs genoteerde buitenlandse ondernemingen, zoals bijvoorbeeld Shell, Unilever en DSM-Firmenich geen onderdeel uitmaken van de onderzoekspopulatie.

In best practice bepaling 4.1.9 van de Code staat opgenomen dat de accountant de algemene vergadering bijwoont en daarin bevoegd is het woord te voeren. In 2005 is deze bepaling ook in de wet vastgelegd (artikel 2: 117 lid 5 BW)

Ons onderzoek heeft zich geconcentreerd op de ondernemingen die deel uit maken van de AEX, AMX en AScX indexen. De lokale fondsen zijn derhalve niet in het onderzoek betrokken. De totale onderzoekspopulatie bestond daarmee uit 59 ondernemingen⁴. In 2014 bestond de onderzoekspopulatie uit 66 ondernemingen waarvan 56 notulen tijdig gepubliceerd en geraadpleegd konden worden. In 2013 betrof het 82 ondernemingen waaronder 22 lokale fondsen.

	Onderzoekspopulatie	Waarvan lokale fondsen
2023	59	-
2014	66	-
2013	82	22

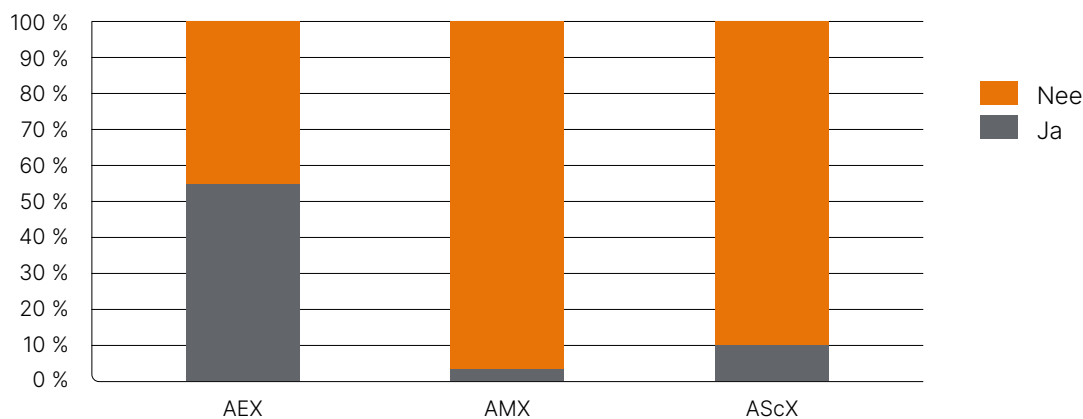
Onderzoeksmethode

Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van de notulen van de in 2023 gehouden algemene aandeelhoudersvergaderingen waarin de jaarrekening wordt vastgesteld. Ook werd gebruik gemaakt van accountantspresentaties voor zover die door de ondernemingen op hun websites waren geplaatst. Een klein aantal ondernemingen (14, met name AEX fondsen) heeft ook de video opname van de vergadering gepubliceerd op hun website. Aangezien deze niet voor alle vergaderingen beschikbaar zijn is er omwille van de vergelijkbaarheid en efficiëntie voor gekozen deze niet te analyseren ten behoeve van dit onderzoek

³ Zie de NBA publicaties *Accountant, wat heb je te vertellen?, onderzoek naar de praktijk in 2013* en *Het verhaal achter de controle, onderzoek naar de praktijk in 2014*. Het in 2013 uitgevoerde onderzoek bevat een aantal aanbevelingen voor ondernemingen en accountants. Aanleiding voor dit onderzoek was een brief van de VEB aan de 6 grootste accountantskantoren en de NBA waarin de VEB de verwachting uitsprak dat de accountant in de AV uitleg zou geven over de controle. Het onderzoek naar de praktijk in 2014 richtte zich met name op de opvolging van de aanbevelingen en de resultaten uit het 2013 onderzoek.

⁴ Zie bijlage 1: Onderzoekspopulatie

Figuur 1: Video opname geplaatst?

Van alle 59 ondernemingen bleken de notulen raadpleegbaar op de websites van de onderneming.

De geraadpleegde (concept) notulen bleken aanzienlijk te variëren in mate van detail en omvang (van 4 tot 120 bladzijden). Dat betekent dat de notulen niet altijd een volledige weergave zijn van datgene wat besproken is in de aandeelhoudersvergadering. Dit is een inherente beperking in het onderzoek. Tevens is het relevant om te vermelden dat de beantwoording van de vragenlijst aan een bepaalde mate van interpretatie onderhevig is. Ter illustratie, bij vraag 10.1 over de toelichting door de accountant op de controle van inschattingen van continuïteit is de vraag enkel positief beantwoord als uit de notulen bleek op welke wijze de accountant dit heeft gedaan. En bijvoorbeeld vraag 10.5 (zijn er bevindingen – ten aanzien van fraude) is door de onderzoekers geïnterpreteerd dat ook wanneer de accountant expliciet vermeldde dat er geen bevindingen waren, de desbetreffende vraag toch positief is beantwoord. Voorgaande laat zien dat de interpretatie van de onderzoekers relevant is voor de uitkomst van het onderzoek. Daarnaast is niet bekend hoe bepaalde vragen in het voorgaande onderzoek zijn geïnterpreteerd, hetgeen een inherente beperking in het onderzoek is qua vergelijkende cijfers

Onderzoeksvragen

Om vergelijking met de twee eerdere NBA-onderzoeken mogelijk te maken heeft de toen gebruikte lijst met onderzoeksvragen als basis gediend. Ten opzichte van het in 2014 uitgevoerde onderzoek is een aantal vragen toegevoegd.⁵ Dit naar aanleiding van de actualisatie van NBA Handreiking 1118 waarin accountants worden opgeroepen om in de AV transparanter te zijn over hun werkzaamheden en bevindingen. Om die reden zijn met name vragen toegevoegd over de inhoud van de presentaties van de accountants. Deze uitbreiding heeft betrekking op de volgende onderwerpen:

- Fraude en continuïteit
- Schattingen door management
- Cyber risico's
- Interne beheersingsomgeving/management letter
- Cultuur en soft controls
- ESG/duurzaamheidsinformatie
- Controleplan komend jaar

⁵ Zie bijlage 2: Vragenlijst Accountant in de AV 2023

5. Onderzoeksresultaten

5.1 Algemeen

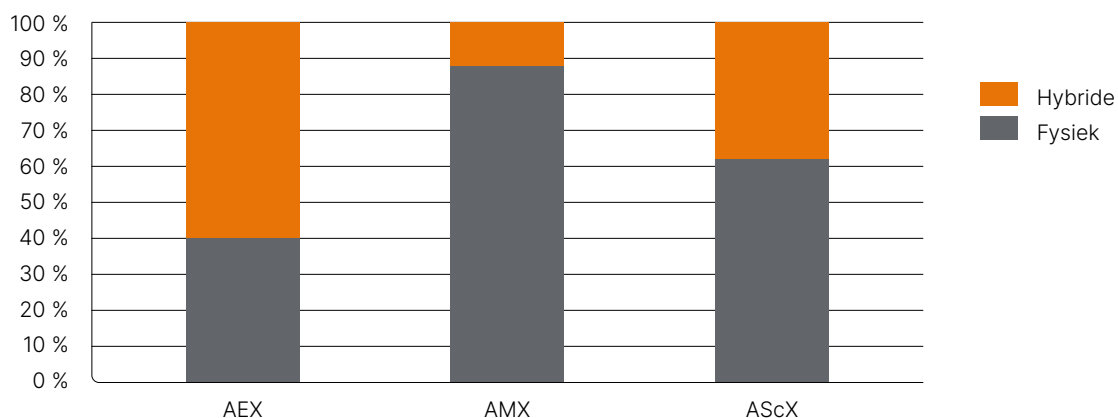
In het onderzoek naar de praktijk in 2023 zijn (waar mogelijk) ter vergelijking ook de resultaten van eerdere NBA onderzoeken betrokken. Hierbij dient in acht te worden genomen dat accountants in de tussentijd met nieuwe wet- en regelgeving te maken hebben gekregen, zie hoofdstuk 3 in dit rapport. Daarnaast is de samenstelling van de drie indexen (AEX, AMX en AScX) aanzienlijk veranderd⁶.

Daarnaast is er een grote verscheidenheid in mate van detail te zien in de AV notulen die door de bedrijven worden gepubliceerd op de website. Hierbij is op te merken dat de bedrijven in de AEX minder uitgebreide notulen publiceren ten opzichte van de AMX en AScX. Dit heeft onder andere ook geresulteerd in het feit dat er tijdens de presentaties van de accountants in de AV's van de AEX fondsen minder onderwerpen worden besproken door de accountant dan bij de AV's van de AMX en AScX.

5.2 Vorm aandeelhoudersvergaderingen

Na de COVID-19 pandemie zijn alle ondernemingen weer overgestapt op fysieke (64%) of hybride (36%) vergaderingen. De jaren voor de pandemie vonden de AV's altijd fysiek plaats.

Figuur 2: Vorm van vergadering

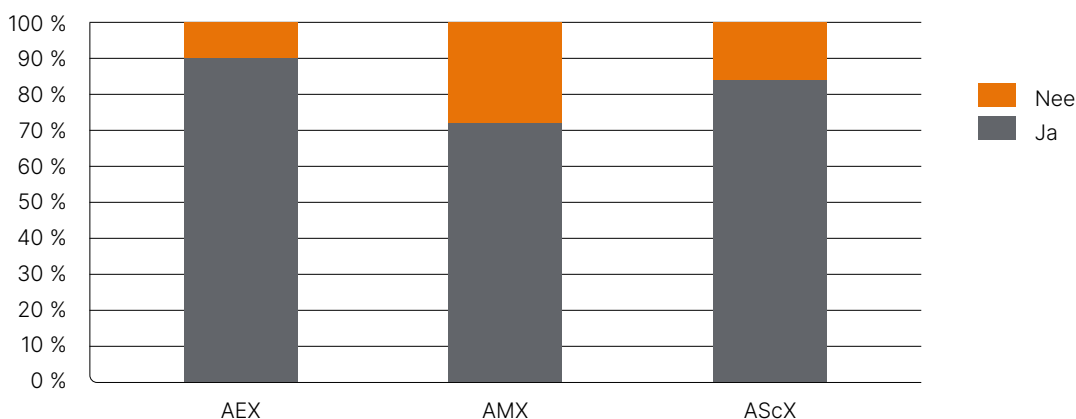
⁶ Ruim 40 % van de onderzoekspopulatie 2023 is nieuw. Dat wil zeggen: die ondernemingen kwamen in 2014 nog niet voor in de AEX, AMX of AScX index.

5.3 Aanwezigheid accountant

Bij alle vergaderingen waarin de jaarrekening werd vastgesteld was de accountant aanwezig (2014: 98%). Vrijwel altijd met een collega ter ondersteuning⁷.

Het NBA onderzoeksrapport naar de praktijk in 2013 bevatte een aanbeveling voor de ondernemingen om de aanwezigheid van de accountant altijd bij aanvang van de vergadering aan te kondigen. Dit dient als waarborg dat de aandeelhouders er op kunnen vertrouwen dat de mededelingen van de onderneming geen materiële onjuistheden bevat (de accountant heeft immers een herstelplicht, op basis van zijn/haar kennis en ervaring, mocht dit het geval zijn). Uit het onderzoek blijkt dat de voorzitter van de AV de aanwezigheid van de accountant in 49 vergaderingen (83%) expliciet heeft genoemd. In 2014 lag dit percentage op 70. Derhalve is hier sprake van een aanzienlijke stijging.

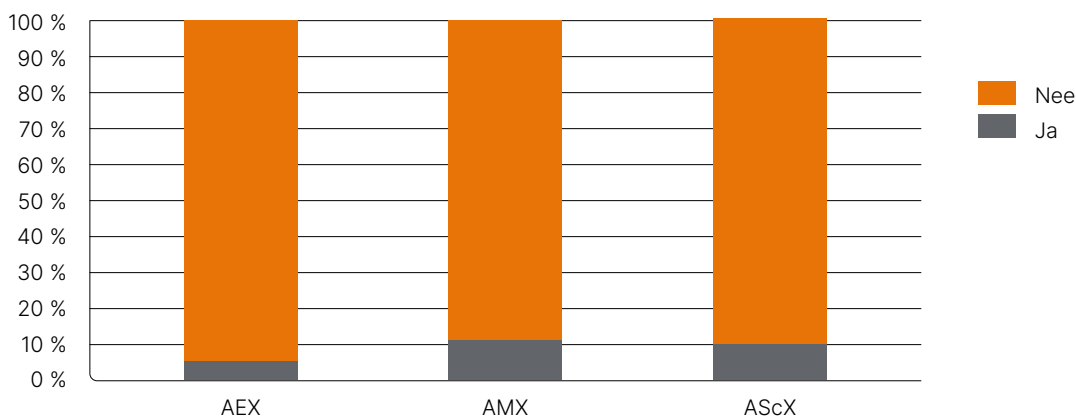
Figuur 3: Is aanwezigheid accountant expliciet genoemd?

5.4 Instructies aan de aandeelhouders rondom het optreden van de accountant in de AV

Het NBA rapport 2013 bevatte ook een aanbeveling aan de voorzitter van de vergadering om de aandeelhouders duidelijke instructies te geven over de onderwerpen waar de accountant op bevroegd kan worden, en om duidelijk te maken hoe de verantwoordelijkheden liggen. Het bestuur stelt de jaarrekening op, de RvC keurt deze goed, de AV stelt de jaarrekening vast en de accountant controleert de jaarrekening. Voor aandeelhouders is het vaak lastig om te bepalen wie een bepaalde vraag zou moeten beantwoorden. Dergelijke instructies werden slechts in 5 (8%) vergaderingen gegeven. In 2014 lag dit percentage aanzienlijk hoger: 36%. Een verklaring hiervoor kan zijn dat gegeven de aandacht voor dit onderwerp in de afgelopen jaren, de taak en rolverdeling duidelijker is geworden en er daardoor minder behoefte is om dit expliciet te benoemen tijdens de AV.

Figuur 4: Heeft de voorzitter instructies gegeven aan de aandeelhouders?

⁷ Bij 1 onderneming bleek de aanwezigheid van de accountant niet uit de notulen maar uit navraag bij die onderneming

De voorzitter van de AV – de voorzitter van de RvC heeft een cruciale verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat de vragen door de juiste partij beantwoord wordt. Het is aan het bestuur, de RvC en de accountant om hier voorafgaand aan de AV duidelijke afspraken over te maken. Het communiceren van de gekozen lijn bij aanvang van de AV helpt alle partijen om te begrijpen aan wie een vraag te stellen om een relevant antwoord te kunnen verwachten.

Good practice

Ebusco NV "Voorzitter AC geeft vervolgens aan dat de accountant een toelichting zal geven op de door hen uitgevoerde controlewerkzaamheden op de jaarrekening 2022 en wijst erop dat hij alleen vragen met betrekking tot de controle en de controleverklaring bij de jaarrekening kan beantwoorden. Deze kunnen betrekking hebben op de doelstelling en reikwijdte van de controle, de controleaanpak, het toetsen van het stelsel van interne beheersingsmaatregelen voor zover relevant voor de controle van de jaarrekening, de uitvoering van de controlewerkzaamheden en de inhoud van de controleverklaring."

Niet door de accountant beantwoorde vragen

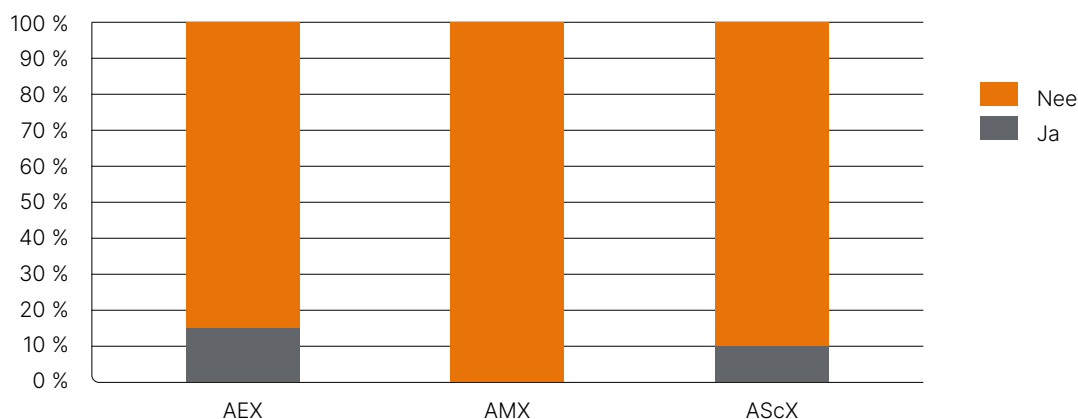
Bij 8 ondernemingen werden vragen gesteld die de accountant zou moeten beantwoorden (bijvoorbeeld over controleverklaring, en/of het accountantsverslag) maar die niet door de accountant zijn beantwoord mede als gevolg van de adressering. Dat wil zeggen, de vragensteller benoemde in die vergaderingen niet specifiek dat hij/zij wilde dat de accountant de vraag zou beantwoorden. We zien een ontwikkeling waarin de voorzitter van de audit commissie een grotere en proactieve rol neemt in het beantwoorden van vragen. Ook vragen die mogelijk voor de accountant bedoeld zijn worden in enkele gevallen beantwoord door de voorzitter audit commissie.

Herstelplicht accountant

Wanneer een accountant betrokken is bij of in verband wordt gebracht met informatie die materieel onjuist, onvolledig of misleidend is, dient de accountant zich hiervan te distantiëren.⁸ Indien de accountant gedurende de jaarvergadering tot de conclusie komt, dat het bestuur van de rechtspersoon, de raad van commissarissen of auditcommissie, mededelingen doen, die naar zijn/haar oordeel een materieel onjuiste voorstelling van zaken geven, zal de accountant om correctie verzoeken of om een schorsing van de vergadering te vragen. Tijdens de schorsing zal de accountant de betrokkene(n) verzoeken de verstrekte informatie te corrigeren.⁹

In 5 AV's werd in de instructies ook in gegaan op de herstelplicht van de accountant. In geen van de onderzochte vergaderingen voelde de accountant zich genoodzaakt gebruik te maken van zijn herstelplicht, net zoals in 2013 en 2014.

Figuur 5: Is in de instructies in gegaan op de herstelplicht van de accountant?

8 Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA), artikel 9

9 Zie de NBA handreiking 1118, paragraaf 5.6

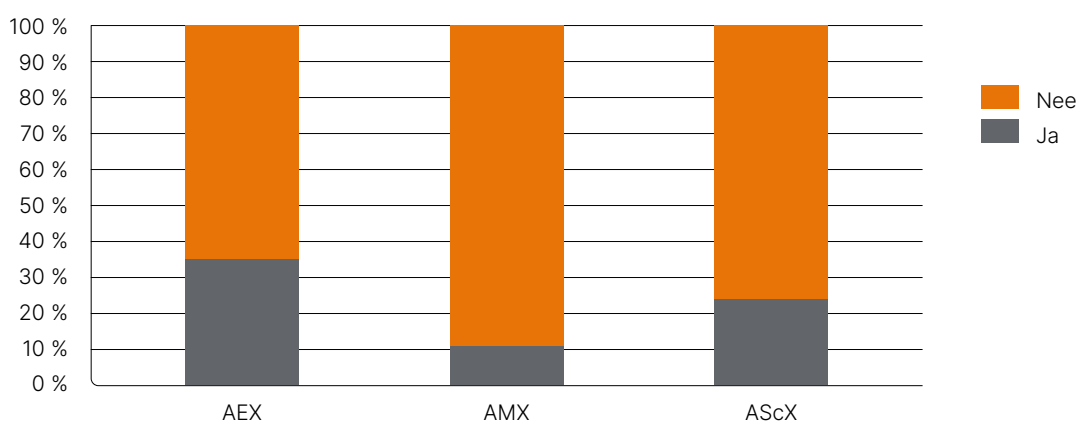
Good practice

Universal Music Group NV "The Chairman opened the General Meeting and welcomed all attendees. She explained that.....were present, as well as external auditors, who would together discuss their auditors' reports and the work carried out by them. In order for them to be able to do so, the Chairman confirmed that (i) the Company had cancelled the obligation of the auditors to observe confidentiality for the purpose of the General Meeting, (ii) the auditors are required to correct any materially incorrect statements and/or announcements in relation to the financial statements 2022 during the General Meeting and/or before the draft minutes are published on the Company's corporate website, and (iii) the auditors will only discuss the audit process and procedures in relation to the financial statements 2022."

5.5 Geheimhoudingsplicht accountant

De NBA beval de ondernemingen in 2013 ook aan om voor de start van de AV de accountant te ontheffen van zijn geheimhoudingsplicht en dat expliciet te communiceren bij aanvang van de vergadering. Deze expliciete melding van ontheffing door de voorzitter vond in slechts 14 (24%) vergaderingen plaats. (2014: 4 vergaderingen,7%). In de vorige onderzoeksrapporten werd al vastgesteld dat dit lage percentage mogelijk komt doordat het verstrekken van de ontheffing in de praktijk nooit op problemen stuit. Er zijn geen aanwijzingen die erop duiden dat deze situatie nu anders is.

Figuur 6: Is de ontheffing van de geheimhoudingsplicht expliciet genoemd?

Good practice

NN "Before introducing the external auditor, the Chair notes that NN Group has released the auditor from its obligation to maintain confidentiality in order for the external auditor to be free to comment on the audit performed, and on the auditor's report, for the purposes of this meeting. The external auditor has an obligation to rectify – herstelplicht – meaning that in the case of statements in relation to the annual accounts or auditor's report that might give a materially inaccurate view of the affairs of the Company, the external auditor may request that corrections be made, either during this meeting or prior to the adoption of the minutes of this meeting."

5.6 Wisseling van accountantskantoor

Op 1 januari 2016 trad nieuwe wetgeving in werking op grond waarvan beursgenoteerde ondernemingen in Nederland minimaal elke 10 jaar van accountantskantoor moeten wisselen¹⁰. Onderzocht is of dit onderwerp in de jaarvergaderingen een agendapunt was. En zo ja, of de accountant van het nieuwe kantoor volgens de notulen ook aanwezig was in de vergadering, zoals in de praktijk gebruikelijk is.

Een accountantswissel was bij 16 ondernemingen (27%) aan de orde, waarvan 2 ondernemingen met ingang van 2023. De overige met ingang van 2024 (6x) of 2025 (8x). Wat daarbij opvalt is dat 8 ondernemingen het accountantskantoor aanstellen voor de controle van de jaarrekening van slechts 1 jaar. De overige aanstellingen betreffen een termijn van 3 jaar, 4 jaar of zelfs 5 jaar. Uit de notulen bleek dat bij 4 ondernemingen de accountant van het nieuwe kantoor inderdaad aanwezig was. Bij 12 ondernemingen was dit op basis van de notulen niet vast te stellen. Normaliter wordt de nieuwe accountant bij dit agendapunt alleen kort voorgesteld in de vergadering maar bij 1 onderneming kreeg die accountant direct vragen van aandeelhouders.

Best practice bepaling 1.6.4 van de Code vereist dat de RvC de belangrijkste conclusies over de voordracht en de uitkomsten van het selectieproces van de externe accountant mee deelt aan de AV. Deze informatie werd aangetroffen in de notulen van 6 vergaderingen. Aangenomen wordt dat deze informatie bij de overige ondernemingen werd verstrekt in de agenda. In sommige notulen wordt het selectieproces van het accountantskantoor gedetailleerd beschreven.

TomTom

“Benoeming van XXX als externe accountant van de Vennootschap voor een periode van drie jaar, te weten boekjaren 2024, 2025 en 2026

De voorzitter: Agendapunt veertien betreft de accountant. De benoeming van XXX als externe accountant van de Vennootschap voor een periode van drie jaar, te weten de boekjaren 2024, 2025 en 2026. Voor dit agendapunt geef ik graag het woord aan de voorzitter van de Auditcommissie, Voorzitter AC: Dit voorstel vloeit eigenlijk voort uit een verplichting vanuit de Wet toezicht accountantsorganisaties. Een accountantskantoor mag een bepaalde vennootschap dat beursgenoteerd is niet langer dan tien jaar controleren. Daarnaast zijn er ook nog andere regels die gelden. Zo mag bijvoorbeeld een bepaald lid van het kernteam van het accountantskantoor niet langer dan vijf jaar lid zijn van het controle team. Deze regels lopen nu allemaal samen. We zitten in het negende jaar en dat betekent dat wij een selectiecommissie hebben ingesteld die ik als voorzitter van de Auditcommissie heb voorgezeten. Maar uiteraard zaten daar ook andere leden in, namelijk de andere twee leden van de Auditcommissie, de CFO, en het hoofd Internal Audit, VP Group Finance en Corporate Accounting. Wij hebben een aantal kantoren benaderd, vier om precies te zijn. Zoals u weet, zijn er in Nederland zes kantoren die een licentie hebben om beursgenoteerde ondernemingen te controleren. XX valt af, want zij moeten na tien jaar roteren en dat betekent dat je nog vijf mogelijkheden hebt om uit te kiezen. We hebben er vier uitgenodigd en uiteindelijk zijn we met drie het hele proces ingegaan. Dat is een vrij grondig, diepgaand en uitgebreid proces waarbij de accountskantoren hun controleaanpak presenteren. Het gaat in dit proces om kennisnemingen van veel details en interactieve sessies met vragen. Op basis van die activiteiten hebben wij een aantal criteria gedefinieerd, zoals professionaliteit, innovatie in de controle, maar ook de wijze van projectmanagement, het gebruik van innovatieve tools, de manier waarop ‘efficiency’ wordt nagestreefd en gerealiseerd, en uiteraard een herkenbare prijs. Op basis van al die criteria hebben wij deze participerende kantoren beoordeeld en daaruit kwam als voorkeur naar voren om XXX te benoemen, overeenkomstig de termijnen zoals die net toegelicht zijn door de voorzitter, met als tweede uitsteekende mogelijkheid XX. Dus die selectiecommissie heeft dat voorstel uitgebreid toegelicht aan de Raad van Commissarissen en de Raad van Commissarissen heeft het advies van deze selectiecommissie en de Auditcommissie overgenomen. Vandaar dat dit voorstel nu bij de aandeelhoudersvergadering op de agenda staat.”

De herbenoeming van het accountantskantoor voor het lopende jaar of de jaren daarna stond 33 keer op de agenda van de AV.

¹⁰ Zie ook : Verordening (EU) nr. 537/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 16 april 2014 betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang

Verdeling controles

Er waren in 2022 slechts 6 accountantskantoren¹¹ die een OOB vergunning van de AFM hebben en bevoegd zijn om de jaarrekening van Nederlandse beursfondsen te controleren. De verdeling van de controles van de jaarrekeningen 2022 over die accountantskantoren was als volgt:

Accountantskantoor	AEX	AMX	AScX	Controles 2022	Controles 2013
KPMG	5	5	3	13	19
PwC	5	4	6	15	14
Deloitte	5	4	5	14	11
EY	6	5	7	18	11
BDO				0	2
Totaal	21	18	21	60¹²	57

5.7 Presentatie door de accountant

Zoals beschreven in de inleiding heeft de accountant op basis van de Code het recht om het woord te voeren in de vergadering. In 2023 is het inmiddels standaard dat de accountant een presentatie geeft aan de aandeelhouders.

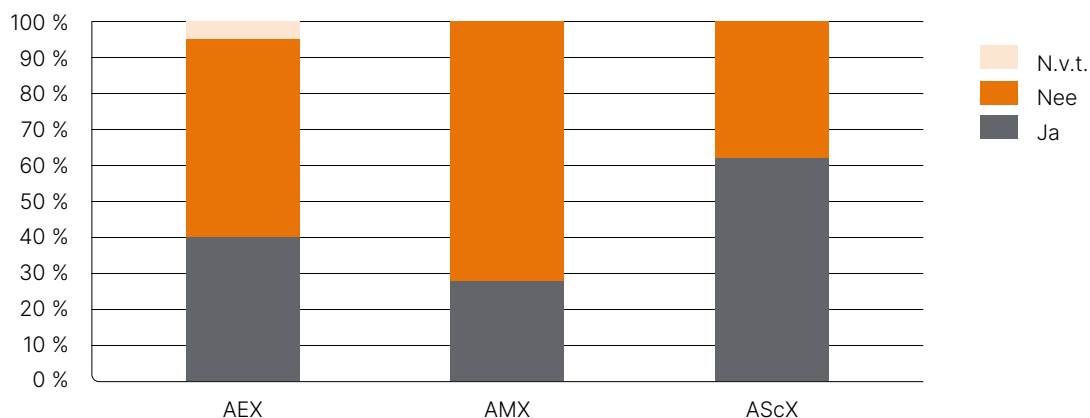
De NBA is er een voorstander van dat accountants actief de dialoog met stakeholders zoeken over de uitkomsten van hun werk. Dit vergroot de duidelijkheid over de rol van de accountant en hetgeen van een accountant verwacht mag worden. Dit bevordert het vertrouwen in de accountant, waar tevens de gecontroleerde ondernemingen baat bij hebben. Daarbij past het om tijdens de algemene vergadering ten behoeve van aandeelhouders en (andere) vergadergerechtigden actief het (spreekwoordelijke) podium te betreden en een presentatie te geven over de uitgevoerde controle en daaruit volgende bevindingen en observaties.¹³

Bij 58 (98%) ondernemingen heeft de accountant een presentatie verzorgd in de AV. (2014: 57%) Dit is een significante verbetering ten opzichte van de praktijk in 2014. Bij 26 (43%) ondernemingen is de presentatie van de accountant te raadplegen op hun websites. Het valt daarbij op dat de AScX ondernemingen dat vaker doen dan de overige ondernemingen. De NBA is voorstander van het standaard publiceren van de presentaties op de website van de ondernemingen.

Het percentage gehouden presentaties door de accountant per index is:

AEX 2023	AEX 2014	AMX 2023	AMX 2014	AScX 2023	AScX 2014
95% ¹⁴	41 %	100%	27%	100%	32%

Figuur 7: Is de presentatie van de accountant op de website van de onderneming geplaatst?

11 KPMG, EY, PwC, Deloitte, BDO en Mazars.

12 Bij 1 onderneming (Universal Music Group) waren 2 accountantskantoren ingeschakeld. Uit de notulen blijkt dat in 2024 afscheid genomen wordt van deze joint audit.

13 NBA handreiking 1118, Inleiding

14 Tijdens de AV van één AEX fonds – Exor is door de accountant geen presentatie gegeven. De betreffende AV had betrekking op verslagjaar 2022 toen Exor nog geen Nederlands beursfonds was, Pas vanaf 2023 is dat wel het geval en sinds dat jaar ook opgenomen in de AEX.

De handreiking bevat (in paragraaf 5.1 en verder) een aantal onderwerpen die de accountant overweegt om toe te lichten in de AV, naast de key audit matters.

Het is hierbij goed om te onderkennen dat er een belangrijke scheidslijn loopt tussen de onderwerpen waaraan de accountant in de accountantscontrole primair aandacht heeft besteed en onderwerpen waarvan de accountant met minder diepgang kennisneemt. Onder de eerstgenoemde onderwerpen vallen onder andere de kernpunten in de controle(verklaring), de nieuwe secties over continuïteit en frauderisico's, de manier waarop de groepscontrole is uitgevoerd, materialiteit en andere belangrijke bevindingen uit de controle. De toelichting op de controle-aanpak over continuïteit en frauderisico's springt daarbij in het oog, omdat dat (relatief) nieuwe onderwerpen zijn waarover de accountant in de controleverklaring specifiek rapporteert en die door veel gebruikers als zeer relevante thema's worden beschouwd. Onderwerpen uit de tweede categorie zijn bijvoorbeeld automatisering, cultuur en gedrag (soft controls) en interne beheersing. De accountant neemt hiervan kennis voor zover relevant voor de controle van de jaarrekening, maar verricht geen specifiek onderzoek naar deze onderwerpen. Voor de deelnemers aan de algemene vergadering is het relevant om dit onderscheid bij de toelichting en het beantwoorden van vragen door de accountant in het oog te houden.¹⁵

In dit onderzoek is op basis van de notulen van de AVs onderzocht hoe de accountant in 2023 de volgende 'nieuwe onderwerpen aan bod heeft laten komen in zijn/haar presentatie aan de aandeelhouders:

- Continuïteit
- Fraude
- Een toelichting op specifieke andere bevindingen vanuit de controle, waaronder:
 - Kwaliteit interne beheersing/ administratieve organisatie (IB/AO) in het kader van de controle van de jaarrekening
 - Cyberrisico's en mitigerende informatiebeveiliging.
 - Indruk van de interne beheersomgeving (cultuur en soft controls).
 - Visie van de accountant ten aanzien van schattingen in de jaarrekening.
- Beeld van de gepresenteerde ESG informatie en een eventuele assurance opdracht
- Plan op hoofdlijnen voor de jaarrekeningcontrole van het volgende jaar.

In de volgende sectie worden de resultaten van dit onderzoek op basis van de volgende structuur gepresenteerd:

1. Referentiekader (welke guidance staat er in NBA Handreiking 1118) en interpretatie ten behoeve van het onderzoek
2. Onderzoekresultaten

Waar relevant en van toegevoegde waarde zijn good practices opgenomen om de praktische waarde van dit onderzoek te vergroten. Deze voorbeelden zijn geselecteerd omdat zij concrete en ondernemings specifieke informatie bevatten.

5.7.1 Continuïteit

Referentiekader en interpretatie

De NBA handreiking geeft de accountant in overweging om een toelichting te geven op de controle van inschattingen van continuïteit en daarbij aan te geven of er sprake is geweest van aanvullende werkzaamheden. Daarnaast dient de controleverklaring sinds 2022 een afzonderlijke paragraaf over het onderwerp continuïteit te bevatten. Onderzocht is of de accountant een toelichting heeft gegeven op de controle van inschattingen (door de onderneming) van continuïteit en of er sprake is geweest van aanvullende werkzaamheden.

Onderzoekresultaten

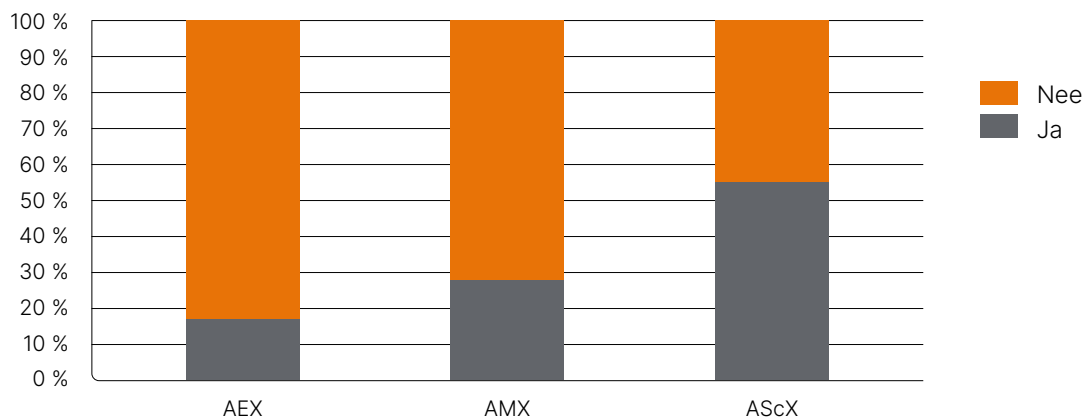
In 19 vergaderingen (32%) heeft de accountant een toelichting op de inschattingen van de continuïteit gegeven, waarbij de accountant in één geval heeft besloten aanvullende werkzaamheden te verrichten:

Avantium: 2022 was a transformation year in which Avantium started to shift from a R&D company to a commercial company, with the start of the construction of the first FDCA flagship plant. It was also a year where Avantium raised additional capital of € 45 million by public offering and successfully closed a € 90 million debt facility agreement with a consortium of Dutch banks.

15 Ontleend aan: Anton Dieleman: [Optreden van de accountant in de algemene vergadering](#), Accountant.nl d.d. 27 februari 2023

XXX issued an unqualified audit opinion on the consolidated financial statements dated March 21. That means that these financial statements give a true and fair view of the position of Avantium as at 31 December 2022; it also means that the annual report of Avantium contains all information required by law. Last year XXX included a material uncertainty on going concern in its audit report, but because of the elements mentioned the Company and XXX assessed that this risk has been remediated.

Figuur 9: Heeft de accountant een toelichting gegeven op de controle van inschattingen van continuïteit?

Good practice

Vopak "De key audit matters betreffen onder andere de waardering van vaste activa en van joint ventures en associates en zijn consistent met vorig jaar. Hierbij heeft de accountant gebruik gemaakt van specialisten op het gebied van waardering en externe verslaggeving. De mogelijke impact van de Rusland / Oekraïne oorlog, de klimaatrisico's en de energietransitie op de huidige en toekomstige cashflows zijn hierin meegenomen. Vopak heeft zijn value-in-use model voor olieterminals in 2022 aangepast om hierin de verwachte effecten van de energietransitie mee te nemen. De impairment analyses hebben onder andere geleid tot impairments van de Europoort en Botlek terminals. Voorts is de jaarrekening opgesteld op basis van de continuïteitsveronderstelling. De controle werkzaamheden hiervoor waren gericht op het evalueren van de redelijkheid van de door management gehanteerde veronderstellingen."

VastNed "en u ziet op de slide nog going concern. Dat is eigenlijk de continuïteitsveronderstelling van de directie en dat is een hele belangrijke veronderstelling voor het opmaken van de jaarrekening want die is gebaseerd op de veronderstelling dat Vastned in continuïteit opereert. We richten ons primair op een jaar na aftekening, wij kijken naar de begroting, de liquiditeitsforecast en wij vinden het terecht dat de jaarrekening op basis van continuïteit is opgesteld. Formeel kijken wij niet verder dan dat jaar, maar uiteraard zou ik bijna willen zeggen, zijn wij goed in gesprek met Vastned over de strategische heroriëntatie, de stijgende interest en de naderende herfinanciering. Dus die thema 's staan nadrukkelijk op de agenda."

5.7.2 Fraude

Referentiekader en interpretatie

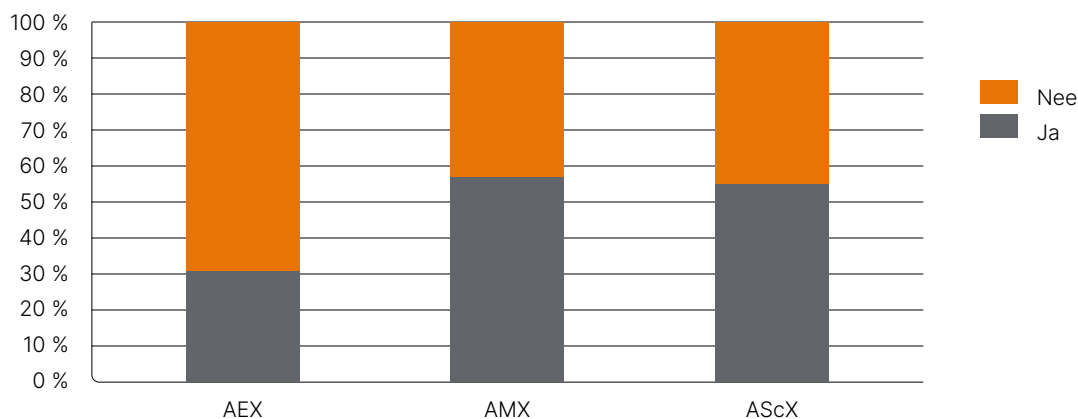
Het maatschappelijk verkeer verwacht van accountants dat zij in de controle veel aandacht schenken aan fraude risico's. De controleverklaring dient vanaf controlejaar 2022 een afzonderlijke paragraaf over dit onderwerp te bevatten. De handreiking bevat een duiding dat de accountant overweegt om een toelichting te geven op de frauderisico's¹⁶, de wijze waarop de accountant deze heeft geadresseerd in de controle, eventuele bevindingen, en of er sprake is geweest van aanvullende werkzaamheden (mede als gevolg van fraude)

1. Toelichting op de fraude risico's

Onderzoekresultaten

Het onderzoek laat zien dat de accountant in 2023 in 28 AV's (48 %) een toelichting heeft gegeven op de frauderisico's.

Figuur 10.1: Heeft de accountant een toelichting gegeven op de fraude risico's?

Good practice

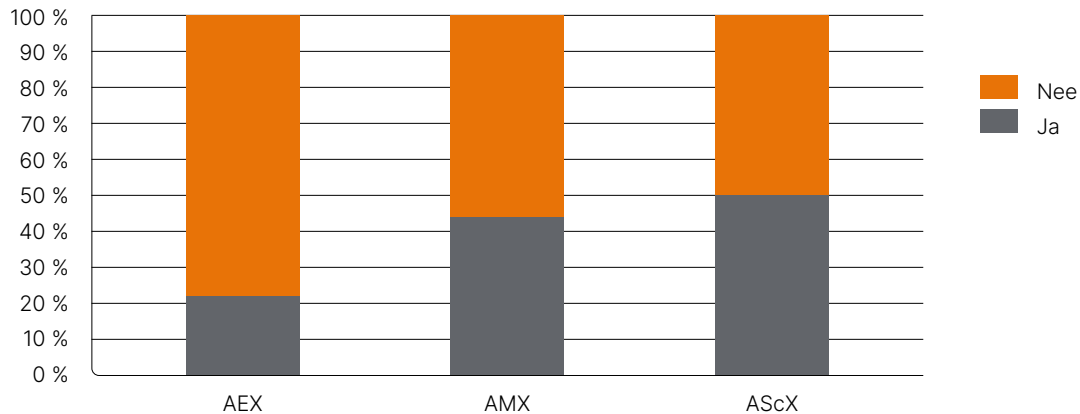
Heijmans "De accountant heeft de volgende frauderisico's onderkend voor Heijmans. Waardering van grote complexe onderhanden werken, de juridische procedure Wintrack II en tot slot het niet naleven van wettelijke aanbestedingsprocedures t.b.v. opdrachtverwerving. Op de waardering van projecten en de waardering van de juridische procedure Wintrack II komt hij later terug. M.b.t. de naleving van wet- en regelgeving, omkopen en smeergeld om het zo maar te zeggen, heeft de accountant met behulp van haar forensische experts gekeken naar de opzet en het bestaan van het verwerven van opdrachten. Er is o.b.v. risicofactoren een aantal tenders getoetst, o.a. op zakelijkheid van de gunning en de zakelijkheid van de tenderkosten, en gekeken naar nevenfuncties van de leden van de RvB, de RvC en de lokale directies en eventuele transacties met deze partijen. Er is ook gebruik gemaakt van data-analysetools, om ongebruikelijke transacties te identificeren en die nader te onderzoeken."

¹⁶ Met in achtneming van wijzigingen in NVCOS 700.

2. De wijze waarop de accountant de fraude risico's heeft geadresseerd

De accountant heeft bij 22 (38%) ondernemingen ook een toelichting gegeven op de wijze waarop hij/zij die frauderisico's heeft geadresseerd in de controle.

Figuur 10.2: Heeft de accountant een toelichting gegeven op de wijze waarop de frauderisico's zijn geadresseerd in de controle?

Good practice

PostNL "Om fraude in de jaarrekening waar mogelijk uit te sluiten, verrichten we verschillende werkzaamheden. Een overzicht daarvan vindt u in onze controleverklaring, maar denkt u onder meer aan het uitvoeren van data-analyse op journaalposten met een hoger risico, bijvoorbeeld onverwachte boekingen of boekingen op onverwachte tijdstippen. Als we dit aantreffen, dan gaan we zoveel mogelijk terug naar de brondocumentatie. We beoordelen de belangrijkste schattingen, zoals de openstaande posities met andere internationale post-bedrijven, eindkosten zogenoemd, en de bepaling van voorzieningen op mogelijke oneigenlijke beïnvloeding door het management. We nemen een zekere mate van onvoorspelbaarheid in onze controlewerkzaamheden mee. We nemen kennis van zaken die zijn gerapporteerd via het incidentenregister, de klokkenluidersregeling en/of overige klachtenprocedures van de vennootschap en beoordelen de resultaten van het onderzoek door het management naar deze zaken. We vragen het management om inlichtingen inzake interne beheersing rondom het voldoen aan wet- en regelgeving. We evalueren steeds de uitkomst van alle controlewerkzaamheden in het licht van fraude of niet naleven van wet- en regelgeving. Waar nodig hebben wij onze beoordeling van de relevante risico's en daaruit voortvloeiende gevolgen voor onze controlewerkzaamheden opnieuw geëvalueerd.

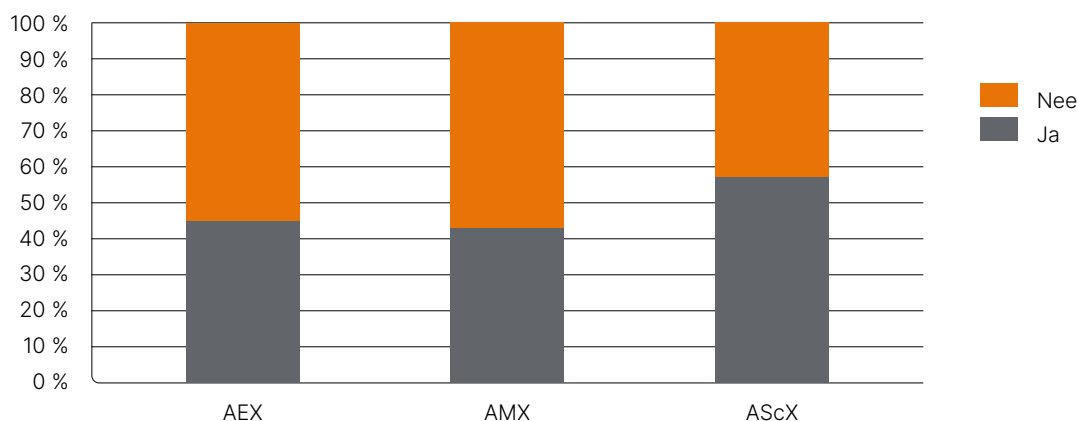
Bij al onze controlewerkzaamheden hebben we aandacht besteed aan het risico dat het management de interne beheersingsmaatregelen doorbreekt, inclusief een evaluatie naar aanwijzing van mogelijke oneigenlijke beïnvloeding door het management, wat het risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude kan betekenen. Onze reguliere controlewerkzaamheden verschillen van een specifiek forensisch fraudeonderzoek op het moment dat er daadwerkelijk fraude is geconstateerd. Ten aanzien van fraude hebben wij naast de reguliere werkzaamheden geen aanleiding gezien of gehad om aanvullend onderzoek te moeten verrichten. Onze reguliere procedures om in te spelen op de geïdentificeerde risico's op het gebied van fraude en het niet-naleven van wet- en regelgeving hebben geleid tot het kernpunt compliance van bezorgpartners in België, waar ik dadelijk nog nader terugkom."

3. Bevindingen met betrekking tot fraude en aanvullende werkzaamheden

De accountants hebben (volgens de notulen) bij geen enkele onderneming een materiele fraude ontdekt. In 28 (48%) vergaderingen doet de accountant hier een expliciete uitspraak over. Er was derhalve ook geen aanleiding voor aanvullende werkzaamheden als gevolg van fraude met uitzondering van 1 onderneming, Azerion:

In addition to these key audit matters, the accountant comments on one of the specific other points of attention in the audit which is the risk of fraud. The auditor has performed extensive procedures to address these risks and based on these procedures, the auditor has not identified any form of fraud that could lead to a material misstatement of the financial statements. Because of the announcement of the AFM investigation, the auditor performed additional procedures on the risk of possible lack of integrity by the co-CEO who temporarily stepped aside. The auditor's report includes a separate paragraph in which it is explained how the auditor responded to these risks.

Figuur 10.3: Zijn er bevindingen?

Good practice

Randstad "Vz. AC: *There were also a limited number of fraud cases. They were not material.*

Accountant: As explained by the Audit Committee chairman, a limited number of fraud cases has been identified by the company and was not material. No issues that merited reporting were identified based on the auditor's work."

5.7.3 Kwaliteit interne beheersing/ administratieve organisatie (IB/AO) in het kader van de controle van de jaarrekening

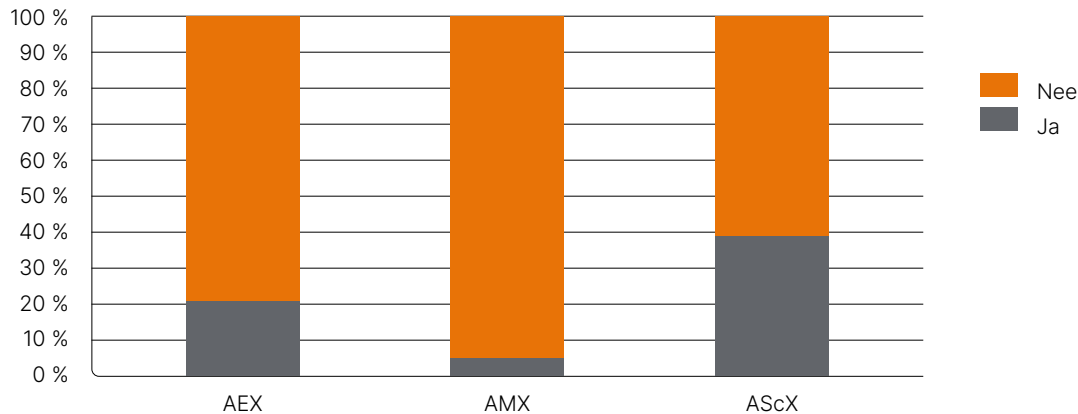
Referentiekader en interpretatie

De NBA handreiking geeft de accountant in overweging om een toelichting te geven op specifieke andere bevindingen vanuit de controle op de kwaliteit van de interne beheersing en administratieve organisatie in het kader van de gecontroleerde verantwoording(en). De Nederlandse wet vereist dat accountants bepaalde onderwerpen rapporteren aan de raad van commissarissen of toezichthouder wanneer deze zich voordoen, bijvoorbeeld in de management letter of het accountantsverslag. Deze rapportages worden opgesteld voor het bestuur en de raad van commissarissen. Eventuele bevindingen ten aanzien van de kwaliteit van de interne beheersing en administratieve organisatie in het kader van de controle van de jaarrekening worden in deze rapportages opgenomen. Indien accountants het van belang vinden om observaties uit deze rapportages met alle stakeholders van de ondernemingen te delen, zijn die observaties opgenomen in de kernpunten van de controleverklaring en kunnen deze worden toegelicht in de AV.

Onderzoekresultaten

De accountant heeft in 13 AV's (22%) een nadere toelichting gegeven op de kwaliteit van de interne beheersing/ administratieve organisatie (IB/AO) in het kader van de controle van de jaarrekening.

Figuur 11: Heeft de accountant een toelichting gegeven op de kwaliteit van de AO/IB?

Good practice

Kendrion "Voor wat betreft quality of internal controls merkt de accountant op dat in de GITC's stappen zijn gemaakt, maar dat deze in 2022 nog onvoldoende waren om op te kunnen steunen. Voor de rest, als men kijkt naar de handmatige processen en de controles die worden uitgevoerd, dan zijn die op een stabiel niveau ten opzichte van voorgaande jaren. Ten eerste betreft dit de general IT controls. Ook dit jaar zijn zij niet in staat gebleken te kunnen steunen op de general IT controls en daarom is dit jaar een gegevensgerichte controle uitgevoerd. Hij maakte nog wel de kanttekening dat Kendrion zeer veel stappen maakt in de goede richting; ze zijn er nog niet, maar de accountant ziet dat het de goede kant op gaat."

PostNL "In de controle beoordelen wij de kwaliteit van de interne beheersing en de administratieve organisatie vanuit de vraag of, en zo ja, welke interne beheersing relevant voor ons is en of we er tijdens de controle gebruik van kunnen maken. Het gaat er dus niet om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing als geheel. Met betrekking tot de interne beheersing relevant voor de controle, zijn we van mening dat PostNL een volwassen internal control framework heeft met een balans tussen preventieve en opsporingscontroles, waar er ruimte is om controles verder te automatiseren. De aard en omvang van de geïdentificeerde verbetermogelijkheden zijn beperkt en zitten met name in procesverbeteringen binnen het IT-domein en documentatie daarvan. Kortom, de interne beheersing vinden wij robuust. We hebben deze bevindingen schriftelijk aan de Raad van Commissarissen gerapporteerd in onze management letter."

5.7.4 Cyberrisico's en mitigerende informatiebeveiliging.

Referentiekader en interpretatie

In de NBA handreiking staat ook dat de accountant een toelichting kan geven op specifieke andere bevindingen vanuit de controle op geïdentificeerde cyberrisico's en mitigerende informatiebeveiliging.

Accountants voeren werkzaamheden ten aanzien van cyber uit in het licht van NV COS 315 – (Risico's op een afwijking van materieel belang), inzicht in bedrijfsrisico's die een materiële impact op de jaarrekening kunnen hebben. Op basis daarvan kunnen zij bijvoorbeeld inzicht verkrijgen in het cyberrisicomanagement proces en incidentmanagement van de onderneming

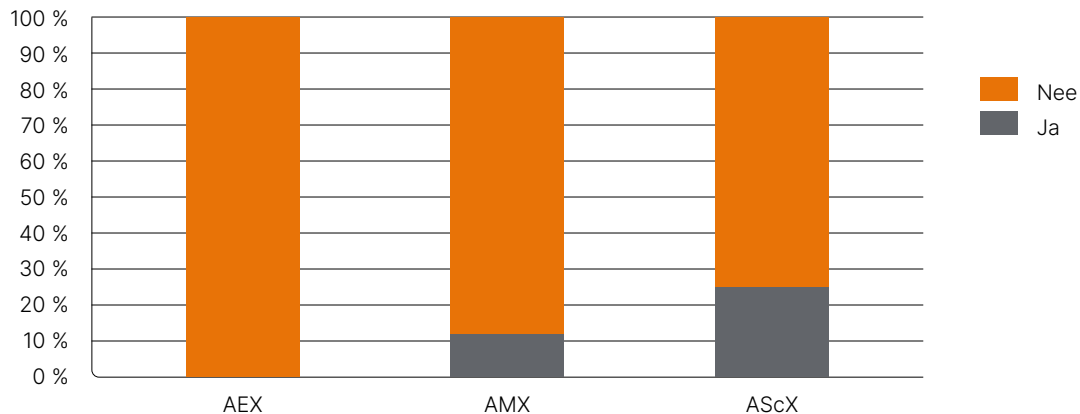
Cybersecurity is voor de accountant op zich geen object van de controle, maar wel is het zo dat wanneer er onvoldoende aandacht van de onderneming zou zijn voor veiligheid, dit een bedreiging kan vormen voor het goed functioneren van de interne beheersing. Accountants nemen ook kennis van eventuele incidenten en de opvolging

daarvan door de onderneming en bepalen de impact voor de controle. Indien relevant neemt de accountant informatie hierover op in een key audit matter als onderdeel van de controleverklaring.

Onderzoeksresultaten

Cyberrisico's en mitigerende informatiebeveiliging krijgen beperkt aandacht in de presentaties van de accountant op de AV's. In slechts 7 AV's (12 %) wordt dit onderwerp behandeld door de accountant.

Figuur 12: Heeft de accountant informatie gegeven over de geïdentificeerde cyber risico's en mitigerende informatiebeveiliging?

Good practice

Signify "Accountant continues with the assessment of the cyber risks of the company. He indicates that the auditor has performed interviews and took notice of internal reporting on cyber risks to gain an understanding of the cyber risks together with cyber experts. The auditor has seen that the company is proactive in reporting risks related to cyber and in incident management, monitoring, evaluation and reporting on cyber capabilities and controls. The Supervisory Board and the Board of Management receive regular reports on the developments of cybersecurity risks. Overall, the auditor feels that the company sees the risks related to cybersecurity as top of mind and is taking actions where needed."

5.7.5 Indruk van de interne beheersomgeving (cultuur en soft controls).

Referentiekader en interpretatie

Een ander onderwerp dat de NBA handreiking noemt betreft een eventuele toelichting op specifieke andere bevindingen vanuit de controle van de indruk van de interne beheersomgeving ('cultuur' of soft controls) van de gecontroleerde organisatie. Op basis van NVCOS 315 voert de accountant werkzaamheden uit om inzicht te krijgen in de governance en interne beheersing van de onderneming.¹⁷

Volgens de NBA Standaarden is een goede kennis van de onderneming van belang voor accountants. Inzicht in de cultuur en het gedrag binnen de onderneming en in de governance van een onderneming levert hieraan een belangrijke bijdrage. De wijze waarop mensen binnen organisaties handelen en met elkaar omgaan is een essentiële factor voor de onderneming en het voortbestaan daarvan. De huidige maatschappelijke ontwikkelingen en toegenomen aandacht voor cultuur en gedrag alsmede de omgang met ethische dilemma's, maakt dat ook van de accountant (als onderdeel van de risico inschattingswerkzaamheden) wordt verwacht dat anders wordt gekeken naar risico's op dat gebied. Daarmee zijn soft controls, als belangrijke aspecten van cultuur en gedrag, een relevant onderdeel in de jaarrekeningcontrole door de accountant.¹⁸

De observaties en bevindingen op basis van de in COS 315 beschreven werkzaamheden gebruikt de accountant ten behoeve van het verkrijgen van inzicht in de organisatie en risico's. Als er specifieke andere bevindingen vanuit de controle van de indruk van de interne beheersomgeving ('cultuur' of soft controls) van de gecontroleerde orga-

¹⁷ Zie COS 315, artikel 21 en verder.

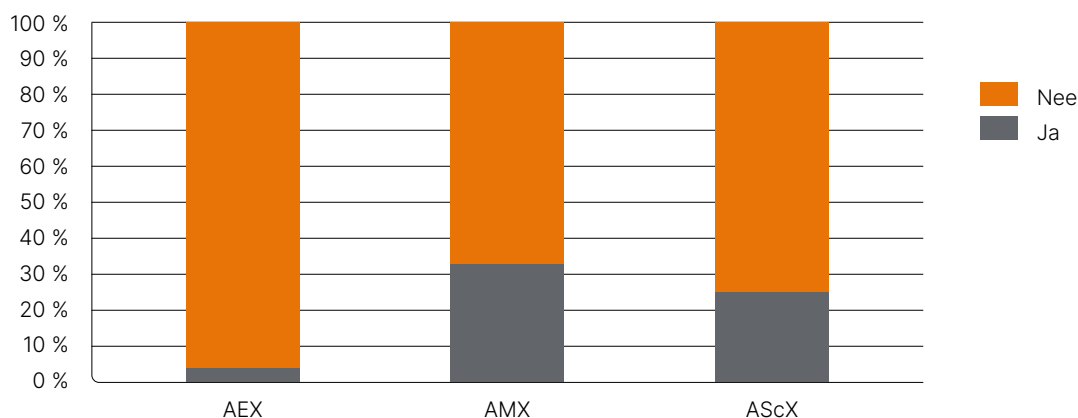
¹⁸ NBA-handreiking 1148 Het verkrijgen van inzicht in soft controls in het kader van de jaarrekeningcontrole. Impact van cultuur en gedrag op de risicoanalyse (8 februari 2022)

nisatie zijn en daar een deugdelijke grondslag voor bestaat dan kan de accountant deze opnemen in zijn presentatie tijdens de AV. De accountant kan ook waarnemingen delen ten aanzien van de ervaren 'toon aan de top'. Met aandacht voor de 'toon aan de top' kan de accountant zijn maatschappelijke relevantie verhogen en invulling geven aan zijn signalerende rol¹⁹.

Onderzoekresultaten

Uit het onderzoek blijkt dat in 12 presentaties (21%) door de accountant aandacht is geschonken aan de cultuur en soft controls. Over het algemeen betreft dat positieve bevindingen van de accountant die met name betrekking hebben op de ervaren communicatie en samenwerking met de organisatie.

Figuur 13: Heeft de accountant een indruk van de soft controls van de gecontroleerde organisatie gegeven?

Good practice

AMG "Then the culture within the organization. It is important to know that culture is a broad topic with a variety of underlying themes, but as auditors the main aspects of culture within an organization that we observe as part of an audit, relate to the company's overall attitude with respect to financial reporting, communication with the auditors and the company's response to audit findings.

So let me share some observations with you in these areas. In my past two years as lead partner on this engagement, I have observed that people within AMG in general are very dedicated, professional and open towards the external auditor and the findings that we report. I have experienced this both at the corporate level, as well as at the local level and I can inform you that I have personally performed site visits to nearly all operational entities, the main operational entities, over the past two years.

More specifically on the finance function, we have monthly meetings with AMG's corporate staff in which we discuss the results and the developments within the company relevant for the external audit. Upcoming accounting and reporting developments and topics are discussed with us proactively, which enables us to assess these topics in a proactive manner and also to address them in a timely manner.

Discussions about upcoming new reporting requirements such as those related to sustainability, are also open and in my experience valued and both by management and by the audit and risk management committee because we discuss these requirements at both levels. Then in terms of audit misstatements. AMG has the policy to correct all the audit misstatements that are identified and reported by the auditor. Even if they are far below materiality levels. This also applied to 2022, meaning that there were no reported audit misstatements in excess of 375.000 USD that were not corrected in the financial statements. I just realized that this is a double negation which you always should avoid, so let me say that all misstatements identified in excess of 375.000 USD were corrected in the financial statements.

So, these examples illustrate my overall positive perception of the culture within the organization. But for the sake of completeness, I would like to note that perception by definition is subjective, and the financial statements audit is not designed and intended to specifically examine the overall culture within an organization."

¹⁹ NBA brochure Accountants en Toon aan de Top, Een hulpmiddel voor accountants om de Toon aan de Top bij opdrachtgevers te bespreken. (april 2014)

Ordina “Accountant rondt af met de communicatie en interactie met Ordina. Hij merkt op dat er gedurende het jaar een aantal formele rapportages zijn opgesteld. Het controleplan, de management letter, accountantsverslag. Gedurende het jaar was er maandelijks contact met het bestuur. De accountant heeft in 2022 éénmaal met voltallige Raad van Commissarissen gesproken en drie keer met de Audit Commissie. De contacten zijn proactief vanuit beide zijden, prettig, constructief, en tegelijkertijd ook kritisch van aard, zoals het hoort wat de accountant betreft. Er is een goede ‘tone at the top’ ten aanzien van de omgang met elkaar in de samenwerking van de accountant met bestuur en raad van commissarissen alsmede ten aanzien van het omgaan met de observaties vanuit de controle en de aanbevelingen vanuit internal audit.”

5.7.6 Visie van de accountant ten aanzien van schattingen in de jaarrekening.

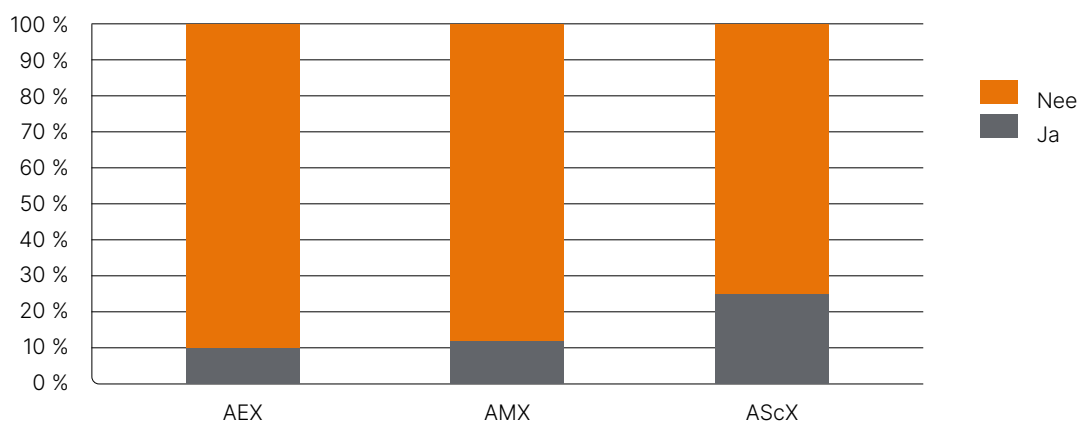
Referentiekader en interpretatie

De NBA handreiking bevat een overweging voor de accountant om een toelichting te geven op specifieke andere bevindingen vanuit de controle waaronder de visie van de accountant ten aanzien van schattingen in de jaarrekening (‘graduated findings’- zijn schattingen in het licht van verslaggevingsstandaarden behoudend, neutraal of agressief).

Onderzoekresultaten

Die visie geeft de accountant in 9 vergaderingen (16%).

Figuur 14: Heeft de accountant zijn /haar visie ten aanzien van schattingen in de jaarrekening gegeven?

Good practice

Acomo “Bij het opstellen van de jaarrekening moeten belangrijke schattingen worden gemaakt. De door het management geïdentificeerde schattingen zijn toegelicht op de pagina's 100 tot 101. Het maken van deze schattingen is geen exacte wetenschap en de uitkomst is afhankelijk van de gehanteerde veronderstellingen. De accountant heeft de schattingen getoetst en geconcludeerd dat deze aanvaardbaar zijn in het licht van de jaarrekening als geheel. Hierbij kijkt men niet alleen naar de uitkomst, maar ook naar de toelichting, omdat die toelichting voor de gebruiker van belang is om zelf een beeld te kunnen vormen van de gemaakte schattingen.”

5.7.7 Beeld van de gepresenteerde ESG informatie en een eventuele assurance opdracht

Referentiekader en interpretatie

De NBA handreiking geeft de accountant in overweging om zijn/haar beeld van de door de onderneming gepresenteerde ESG-informatie (en specifieke klimaatrisico's) in de presentatie op te nemen. En dit met inachtneming van diens betrokkenheid en verantwoordelijkheden in het licht van de jaarrekeningcontrole. Indien de accountant hier voor kiest dan licht hij/zij het volgende toe:

- aanduiding en beschrijving van de opdrachtomvang (hele verslag, delen of alleen indicatoren) en de strekking van de opdracht (redelijke of een beperkte mate van zekerheid of een combinatie daarvan);

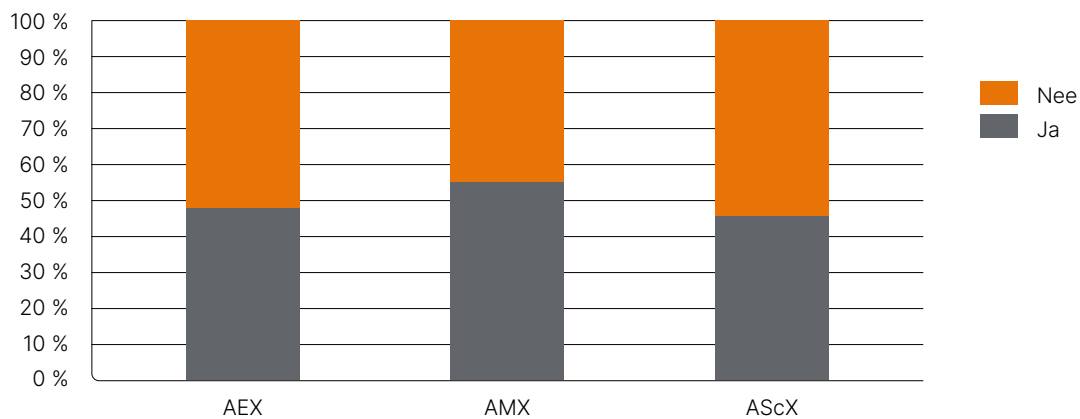
- rationale van de opdracht in het licht van de gepresenteerde materialiteitsmatrix (met de voornaamste geprioriteerde ESG onderwerpen voor de onderneming);
- toelichting op de uitgevoerde werkzaamheden;
- toelichting op het proces van afstemming en communicatie met bestuur en raad van commissarissen. Inhoudelijke vragen hierover kunnen het bestuur en/of de raad van commissarissen toelichten.

De focus op ESG neemt toe, ook vanuit de rol van de accountant. Met ingang van 2024 dienen onder meer de grotere beursfondsen, die nu aan het Besluit bekenmaking niet-financiële informatie moeten voldoen, zich in hun jaarverslag hier over te verantwoorden (op basis van de 'Corporate Sustainability Reporting Directive' ('CSRD')). Deze informatie dient door een onafhankelijke assurance provider (zoals de accountant) van 'limited assurance' te worden voorzien.

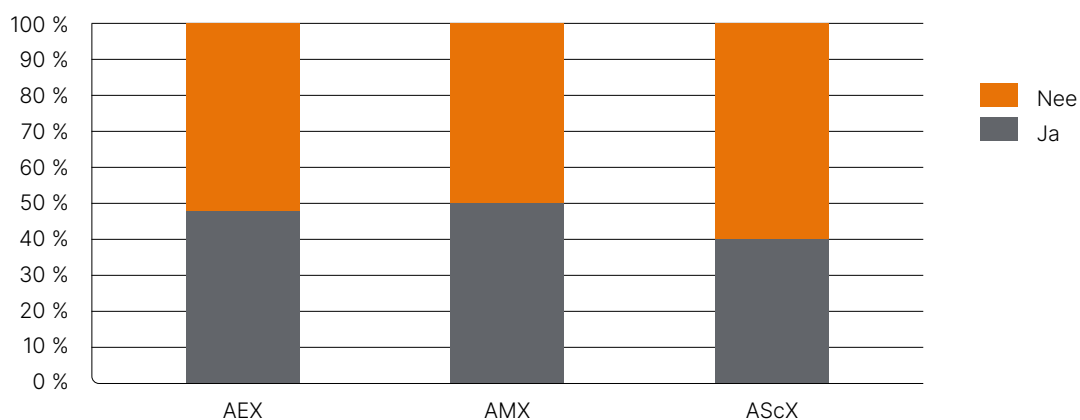
Onderzoekresultaten

Uit het onderzoek blijkt dat veel ondernemingen en accountants hier op anticiperen. Niet minder dan 28 accountantspresentaties (48%) gaan in op de ESG informatie van de onderneming alhoewel nog niet zo uitgebreid als in de handreiking opgenomen. Verder blijkt uit de notulen dat 26 ondernemingen (45%) in 2022 hun accountant een afzonderlijke opdracht hebben gegeven om assurance te geven bij ESG informatie. Dit kan het gehele duurzaamheidsverslag betreffen of vooraf bepaalde ESG informatie onderdelen (KPI's). In de meeste gevallen gaat het dan om een beoordelingsopdracht (limited assurance).

Figuur 15.1: Heeft de accountant een beeld van de gepresenteerde ESG informatie en of deze informatie onderdeel is geweest van de controle gegeven?

Figuur 15.2: Heeft de accountant een aparte opdracht gekregen omtrent ESG informatie?

Good practice

Ahold "Accountant: I will now address climate risk, fraud risk and going concern. Climate change is important as a social theme affecting companies. On the one hand, companies have a responsibility to combat climate

change and its impact, and on the other hand, many companies will experience the impact of climate change on their business at some point. As a result, the impact of climate risk on the financial statements is an explicit part of the audit. The starting base is in identifying and assessing the risk of material misstatement on the financial statements. We have considered Ahold Delhaize's ambitions and climate plans and assessed how the business may be affected by climate change. We considered how the effects of climate change may affect the business model and risk profile, for example, how risks have been translated into the lifespan and valuation of assets and liabilities. In the risk section in the management report on page ninety-eight (98), Ahold Delhaize describes the most important climate risks, namely extreme weather events which may negatively impact the operational infrastructure and supply chain. This is in line with what we would expect. We agree that climate risks do not currently have a material impact on the life and valuation of assets and liabilities."

Corbion "Regarding climate risks, accountant says that in the Annual Report, Corbion has set out its climate ambition to align with the 1.5 °C increase of the global warming according to the Paris Agreement. Against the background of the company's business and operations, management has assessed in detail how climate-related risks, opportunities and the company's own commitments could have a significant impact on its business or could impose the need to adapt its strategy and operations. More specifically this relates to the impact of physical- and transition risks on the financial statements. Physical risk are here and now, while transition risks have to do with the way the company is dealing with future risks of climate change. Examples of these risks are carbon pricing, changing consumer behavior, changing regulations, increased intensity and frequency of extreme weather events and chronic climate change. Based on the audit procedures performed, the auditor considered whether there is a risk of material misstatement in the 2022 Financial Statements. An example of how this was considered in particular for the valuation of non-current assets is assessing and challenging management's sensitivity analysis as part of the annual goodwill impairment testing in which Corbion included an internal carbon price. The auditor concluded that climate related risks have no material impact on the financial statements 2022."

5.7.8 Plan op hoofdlijnen voor de jaarrekeningcontrole van het volgende jaar.

Referentiekader en interpretatie

Op basis van de handreiking dringt de accountant er bij de onderneming op aan de volgende onderwerpen te presenteren (hetzij door de accountant of door de onderneming zelf en voor zover al in voldoende uitgewerkte vorm beschikbaar):

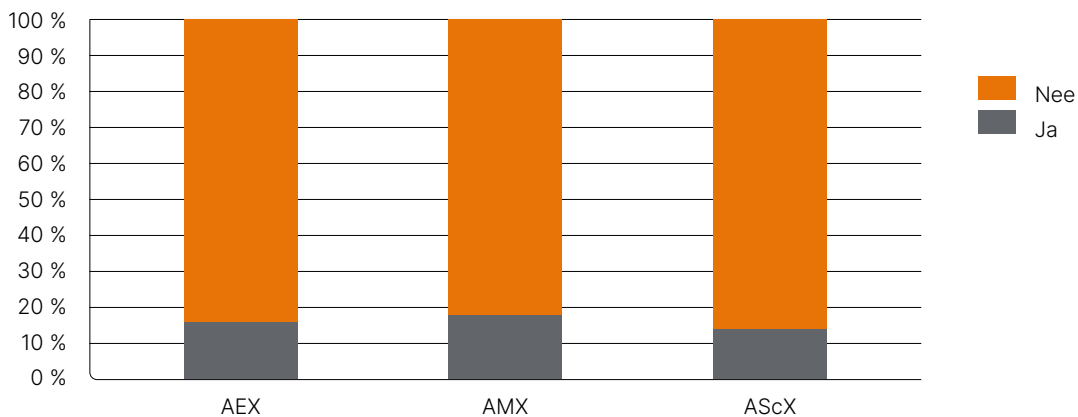
- het plan op hoofdlijnen voor de controle van de jaarrekening voor het komend jaar;
 - een toelichting op de wijze waarop de groepscontrole wordt ingericht;
 - een toelichting op de inzet van specialisten;
 - een toelichting op de te hanteren materialiteit;
 - een toelichting op frauderisico's en de wijze waarop de accountant van plan is deze te adresseren;
 - een toelichting op de verwachtingen van de accountant ten aanzien van de eventuele wijzigingen in de kwaliteit van de interne beheersing en administratieve organisatie;
 - een toelichting op specifieke thema's zoals bijvoorbeeld informatiebeveiliging en cyberrisico's;
- de plannen op hoofdlijnen voor andere assurance-opdrachten die aan de accountant zijn verstrekt (review van de tussentijdse cijfers, assurance bij ESG-rapportage, assurance bij de verklaring omtrent risicobeheersing, subsidiecontroles etc);
- de afspraken over het eventuele optreden van de accountant tijdens beleggersbijeenkomsten.

Vanuit een praktisch oogpunt is een zwaarwegende beperking dat ten tijde van de AV het zogenaamde controleplan nog niet is afgerond en afgestemd.

Onderzoekresultaten

De accountant heeft in 10 AV's (17%) op hoofdlijnen het plan voor de jaarrekeningcontrole van het volgende jaar gedeeld.

Figuur 16: Is er een presentatie op hoofdlijnen voor de jaarrekening controle van volgend jaar?

Good practice

Kendrion “Tot slot stipte de accountant alvast de jaarrekening 2023 aan. Ondanks dat de huidige accountant nog bezig is met de afwikkeling van de jaarrekening 2022, en het proces voor de planning voor 2023 nog moet worden opgestart, is de huidige accountant (met nieuwe richtlijnen vanuit de NBA) expliciet als accountant gevraagd om ook vast een blik te geven op de jaarrekening 2023. Afhankelijk van ontwikkelingen gedurende het volgende jaar, en eventuele andere zaken die nog naar voren komen bij de planning, zal de jaarrekeningcontrole over 2023 naar verwachting grotendeels vergelijkbaar zijn met 2022. Dat betekent dat wederom goed kan worden gekeken naar de general IT controls en bekeken kan worden of zij daar naar een situatie kunnen komen dat zij control reliance kunnen hebben. Uiteraard gaat ook goodwill impairment een belangrijk onderdeel zijn. Daarnaast is de accountant weer voornemens om Shelby en de locatie in Duitsland te bezoeken, en hopen zij in het najaar richting China te kunnen gaan. Indien er ontwikkelingen zijn die dit nodig maken, zal het auditplan gedurende het jaar worden aangepast.”

5.7.9 Resumerend

In onderstaande tabel staan de uitkomsten van het onderzoek naar de presentaties samengevat. Om deze uitkomsten op een juiste wijze te interpreteren is het van belang in ogenschouw te nemen dat in de handreiking staat dat de accountant primair de key audit matters presenteert en daarnaast onderstaande onderwerpen overweegt, indien deze bijdragen aan het verdere begrip van de aanwezigen over de uitgevoerde controle (the story of the audit) en voor zover wellicht al niet elders tijdens de vergadering toegelicht. Het is dus niet de verwachting dat de accountant ieder jaar elk onderwerp behandelt in de presentatie, maar een passende balans vindt om de onderwerpen te behandelen die relevant zijn voor het desbetreffende jaar. De presentatie van de accountant beoogt het verhaal van de controle van het betreffende jaar (the story of the audit) samen te vatten en in te gaan op onderwerpen die bijdragen aan het verdere begrip van de aanwezigheden in de AV.

Een voorbeeld hiervan zou kunnen zijn dat de accountant in de presentatie beperkt ingaat op de continuïteit van de onderneming. Als er geen enkele reden of indicatie is om vraagtekens te stellen bij de continuïteit van de onderneming, zou dit op basis van de jaarrekening (alsmede de toelichting in de uitgebreide controleverklaring) voldoende duidelijk moeten zijn voor aandeelhouders. Onderstaande tabel dient ook op deze wijze gelezen te worden. Het is geen (toekomstig) doel om op alle AV's ieder onderwerp in detail te behandelen en in de toekomst tot een 100% score te komen.

Onderdeel uit de Handreiking 1118 waar de accountant in de presentatie aandacht aan kan schenken	Aantal AV's waarin dit onderwerp is behandeld door de accountant	Idem in een %
5.7.1 Continuïteit	19	32
5.7.2 Frauderisico's	28	48
5.7.2 Wijze van adresseren frauderisico's	22	38
5.7.2 Bevindingen	28	48
5.7.3.Kwaliteit IB/AO	13	22
5.7.4 Cyberrisico's	7	12
5.7.5 Cultuur en soft controls	12	21
5.7.6 Visie accountant t.a.v. schattingen	9	16
5.7.7 Beeld van ESG informatie	28	48
5.7.7 Afzonderlijke opdracht assurance ESG informatie	26	45
5.7.8 Hoofdpijnen controle volgend jaar	10	17

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat accountants duidelijk aan de slag zijn gegaan met de geactualiseerde handreiking om verder tegemoet te komen aan de informatiebehoeften van de aandeelhouders. Alhoewel de geactualiseerde Handreiking 1118 pas van toepassing is voor de controles van de jaarrekening 2023 toont het onderzoek aan dat accountants er ook voor controles van de jaarrekening 2022 gebruik van hebben gemaakt in hun presentaties.

Accountants gaven, zoals blijkt uit de NBA onderzoeken uit 2013 en 2014, in het verleden in de AV's veelal een algemene toelichting op de controle. Daarbij viel op dat die presentaties vaak algemeen van inhoud waren en slechts beperkt ondernemingsspecifieke informatie bevatten. Op dit punt is de afgelopen jaren en zeker in 2023 veel winst behaald. Daarbij kan geleerd worden van de 'good practices' zoals opgenomen in deze publicatie.

Het mag duidelijk zijn dat de accountant bereid is om transparant over de bevindingen te zijn in de AV. Het is goed te realiseren dat de accountant dat alleen kan doen als er voldoende werkzaamheden zijn verricht om een oordeel uit te spreken. De kern van de handreiking, de vereiste deugdelijke grondslag, is daarin van nadrukkelijk belang.

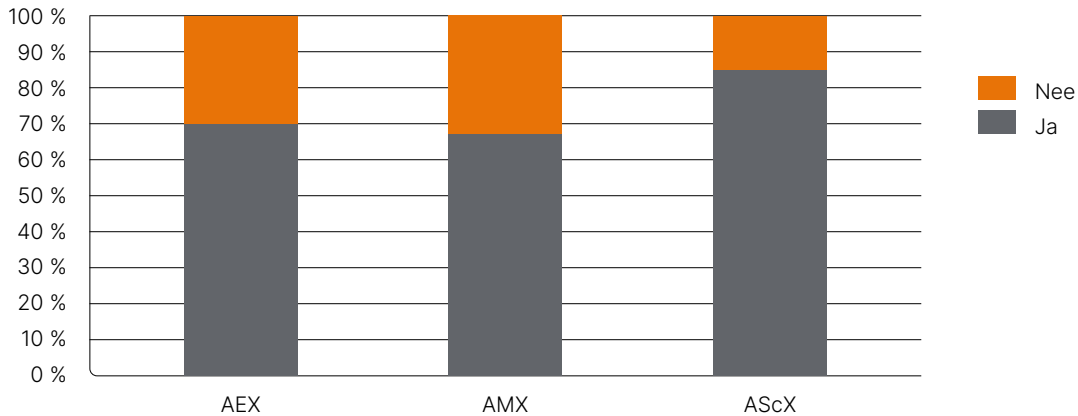
De verwachting bestaat dat vanaf het AV seizoen 2024 presentaties verder tegemoet zullen komen aan de informatiebehoeften van de aandeelhouders en andere belanghebbenden als daar een deugdelijke grondslag voor bestaat en als dat onderwerp op basis van de controle relevant is om te bespreken met de aandeelhouders. Gezien de onderzoeksresultaten bestaan er mogelijkheden tot additionele transparantie over bijvoorbeeld schattingen, cultuur en ESG. Zoals eerder benoemd in deze paragraaf is maatwerk daarbij belangrijker dan 'compliance' met alle onderwerpen zoals die zijn opgenomen in de handreiking.

5.8 Vragen van aandeelhouders

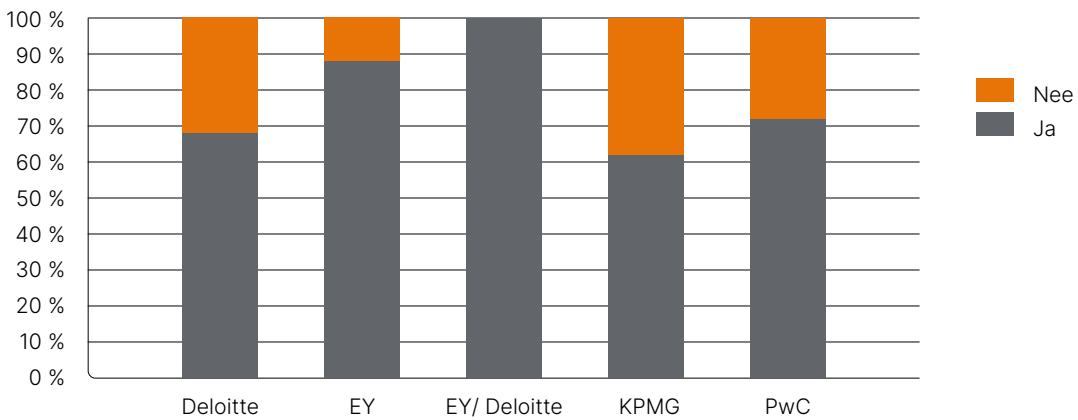
In de Nederlandse code corporate governance is in best practice bepaling 4.1.9 vastgelegd dat de externe accountant over zijn verklaring omtrent de getrouwheid van de jaarrekening kan worden bevroegd door de algemene vergadering. In 2023 werden in 44 AV's (75%) vragen gesteld aan de accountant (2014: 68%)

Het totaal aantal vragen aan de accountant bedroeg in 2023 96 waarbij de meeste vragen wederom gingen over de controlewerkzaamheden.

Figuur 17: Zijn er vragen aan de accountant gesteld? (per index)

Figuur 18: Zijn er vragen aan de accountant gesteld? (per kantoor)

Het volgende overzicht geeft inzicht in de aard van de vragen.

Categorie	Totaal 2023	Totaal 2014
Controlewerkzaamheden	36	61
Accountantsverklaring	10	7
Accountants algemeen	8	3
Jaarrekening	5	17
Rapportering accountant	15	25
Interne beheersing (AO/IC)	5	1
Risicomanagement	5	2
Overige onderwerpen:		
• diversen	8	
• cybersecurity	2	
• ESG/klimaat	1	
• Cultuur/ soft controls	1	
Totaal Overige	12	13
Totaal	96	129

Er zijn in 2023 35 (27%) vragen minder aan de accountant gesteld dan in 2014. Zoals uit bovenstaande tabel blijkt gaan de meeste vragen van aandeelhouders over de controlewerkzaamheden van de accountant. Daarnaast worden er ook regelmatig vragen gesteld over algemene accountantsonderwerpen en de rapportering van de accountant.

Om de vergelijkbaarheid met het onderzoek in 2014 mogelijk te maken zijn dezelfde categorieën gehanteerd en is de categorie Overige onderwerpen uitgebreid met een aantal nieuwe onderwerpen uit de herziene handreiking. Het is relevant om te vermelden dat in de categorieën controlewerkzaamheden en rapportering accountant, ook frequent vragen worden gesteld over onderwerpen zoals cyber, IT en fraude.

Uit deze categorisering valt daarom slechts beperkt op te maken in welke thema's aandeelhouders geïnteresseerd zijn. Bijvoorbeeld een vraag over hoe de accountant een bepaald frauderisico incorporeert in de controle wordt gelabeld aan de categorie controlewerkzaamheden terwijl hier ook de interesse van de aandeelhouder voor het thema fraude uit blijkt. Daarom is onderstaand een aanvullende tabel toegevoegd waarin de aard van de vraag is gecategoriseerd naar onderwerp. Deze analyse is in het voorgaande onderzoek niet gedaan en derhalve ontbreken vergelijkende cijfers.

Onderwerp	Totaal 2023
Continuïteit	2
Cultuur / soft controls	4
Cyber en IT	17
ESG en klimaat	9
Fraude	5
Key audit matters	8
Management letter	10
Voldoen aan wet- en regelgeving ('noclar')	7
Overige onderwerpen	34
Totaal	96

Uit bovenstaande analyse blijkt dat er toegenomen interesse van aandeelhouders is ten aanzien van de nieuwe onderwerpen. Hoewel nog steeds 42 vragen (44%) over meer traditionele onderwerpen gaan (inclusief key audit matters), valt de relevantie en interesse voor aandeelhouders om de accountant te bevragen op de nieuwe onderwerpen niet te ontkennen.

Aandeelhouders hebben 17 vragen gesteld aan de accountant over cyber en IT, hetgeen de relevantie van dit thema onderschrijft. Diverse aandeelhouders stellen dit thema dus aan de orde, ongeacht of de accountant hier zelf aandacht aan besteedt in de presentatie. Daarnaast valt ook op dat er 10 vragen gesteld zijn over de management letter. Aandeelhouders zijn dus geïnteresseerd in wat de accountant rapporteert aan de onderneming over bijvoorbeeld de interne beheersing. De vraag is wel of de accountant de aangewezen persoon is om hier iets over te vertellen of dat de onderneming dit zou moeten doen (zie ook pagagraaf 5.9), maar dat er interesse in dit thema is staat buiten kijf.

Tevens zijn er ook frequent vragen gesteld over ESG en klimaat, een thema dat ook maatschappelijk veel aandacht krijgt. Het aantal vragen over onderwerpen zoals continuïteit, fraude en voldoen aan wet- en regelgeving is relatief beperkt. Dit is mogelijk (deels) te verklaren door de invoering van de uitgebreide controleverklaring, zie ook hieronder.

Wat betreft het totaal aantal vragen valt op dat deze verminderd zijn ten opzichte van 2014. Dat is mogelijk (deels) te verklaren door de invoering van de uitgebreide controleverklaring waarin accountants in meer detail rapporteren over hun aanpak en verrichte werkzaamheden op onderwerpen zoals de groepscontrole, fraude, voldoen aan wet- en regelgeving en continuïteit.

Verder inzoomend de onderzoeksresultaten vallen de volgende uitkomsten waar te nemen:

- Het totaal van 96 gestelde vragen aan de accountant is verspreid over 44 AV's, 75%, (2014: 38 AV's, 68%)
- In 15 AV's zijn geen vragen aan de accountant gesteld
- Het gemiddeld aantal vragen per AV was 2,2 (2014: 2,9)
- Het hoogste aantal gestelde vragen aan de accountant was in de AV van Nedap.
- Een andere observatie betreft dat in 8 AV's vragen aan de accountant waren gericht, die echter niet door hem/haar beantwoord zijn maar door de CFO of de voorzitter van de Auditcommissie.

Een voorbeeld van een concreet antwoord op een vraag over een traditioneel onderwerp, de controle van leveranciersbonussen komt terug in de AV van Sligro.

"Aandeelhouder: Hoe heeft de accountant de leveranciersbonussen gecontroleerd? Accountant: Zoals u weet is Sligro ook lid van de inkoopcombinatie Superunie. En dat is relatief eenvoudig, want je krijgt elk jaar een opgave van Superunie waarin precies staat wat het aandeel is in het totaal van de bonuspot van Superunie. Sligro gaat daar wat verder in, want Sligro heeft ook een onderbouwing daarvan. Sligro zegt niet: 'bedankt voor dit bedrag, het zal wel'. Die opgave is ook een schaduwberekening voor de vraag of dat bedrag ook overeenkomt met de eigen processen en data van Sligro. Dat is één. Het tweede is dat de inkoopbonussen volgens het beleid van Sligro op papier moeten worden vastgelegd. En omdat alles schriftelijk vastligt kun je het ook controleren. Voor een aantal belangrijke leveranciers laten we de afspraken over de condities nog eens onafhankelijk bevestigen door de administraties van die leveranciers. Dat is de manier waarop wij daarmee omgaan."

Een ander voorbeeld over een nieuw onderwerp, in deze fraude en omkoping risico's, komt terug in de AV van Heineken.

"En tot slot nog mijn vraag over fraude en omkoping risico's. Nou, dit zijn belangrijke risico's gezien de landen waar HEINEKEN opereert – en in het rapport wordt voornamelijk ingegaan op het proces rondom de beoordeling van deze risico's – maar er wordt ons inziens geen duidelijke conclusie getrokken. Wilt u hier misschien een verdere toelichting op geven? Dus met name wat u vindt van de kwaliteit en effectiviteit van HEINEKENS interne controle- en risicosystemen en de compliance risico's."

Uw derde vraag gaat over compliance fraude en wat de accountant daaraan heeft gedaan. Ik heb net in mijn toelichting op de controleverklaring al een paar zaken benoemd die wij hebben gedaan rondom corruption en bribery. Heel belangrijk is ook de data analyse die ik daarin benoemde, dat wij met de wereldwijde data die wij via onze systemen downloaden van HEINEKEN, wereldwijd met allerlei criteria kunnen kijken wat daarin

zit. We kijken ook heel duidelijk naar de interne beheersing van de vennootschap in deze en wat ook de vennootschappen zelf aan doen? Met hun Business Code of Conduct, Speak Up interne beheersing, zijn review maatregelen om te voorkomen dat dergelijke onregelmatigheden in de systemen zitten. Management doet ook zelf een frauderisico analyse om te kijken waar het mis kan gaan. Dat doen wij ook. En daar gebruiken we ook onze forensische specialisten bij. En wat we heel duidelijk gedaan hebben dit jaar dat kunt u ook nalezen in het verslag van management.' Er zijn 2.400 meldingen geweest van Speak Up cases. Die worden zowel door het management, maar ook door ons heel nadrukkelijk gevolgd. We kijken ook naar de incidentenregistratie daarvan en met name de posten die eventueel wat meer dan insignificant zouden kunnen zijn, hebben we ook nadrukkelijk gevolgd. We concluderen dan ook in onze controleverklaring dat er geen materiële issues zijn voor de jaarrekening uit hoofd van fraude."

Wat verder op basis van de analyse van de notulen opvalt is dat de aandeelhouders zelden doorvragen. Er zijn echter uitzonderingen. Dit onderzoeksrapport geeft een aantal voorbeelden die kunnen inspireren tot een betere dialoog tussen de accountant en de aandeelhouders. Een voorbeeld van doorvragen komt terug in de AV van ABN Amro

"Aandeelhouder: Dat gaat over het IT-systeem. Daar heb ik hem, als ik het goed gehoord heb, niet over gehoord. In hoeverre heeft u die gecontroleerd?"

Accountant: Uw vraag over IT: IT is voor een bank uiteraard heel belangrijk. De hele bank draait op IT. Dus voor onze controle is het controleren van de IT-systemen en de controles rondom IT ook zeer belangrijk. En dat is ook wat wij dan noemen één van onze kernpunten van onze controle. We hebben er drie. Ik benoemde ze eerder in mijn presentatie. Dat is kredietvoorzieningen. Het is overige voorzieningen en betrouwbaarheid en continuïteit van IT. Dus we besteden heel veel tijd daaraan, aandacht, en we schrijven er zelfs ook wat over op in onze accountantsverklaring zoals die aangehecht is bij de jaarrekening en daar kunt u eigenlijk precies zien wat we daaraan gedaan hebben en wat we ervan vinden.

RvC: Dank.

Aandeelhouder: Ik heb het gelezen en ik vond het een beetje kort door de bocht.

Accountant: We schrijven natuurlijk samengevat wat we ervan vinden en ik verwijs dan ook nog weer, wat ik eerder ook al zei, naar de tekst die in het management control system statement staat van de bank. Dat is iets waar wij ook naar gekeken hebben en ook getoetst hebben of wij het eens zijn met die teksten. Dus daar staat ook voldoende naar onze mening over hoe het met de IT staat bij ABN AMRO. En wat ik zeg, wij controleren het en uiteindelijk kunnen wij ons baseren op de IT-systemen bij ABN AMRO. Het leidt voor ons niet tot een afkeurende verklaring om het zo maar te zeggen.

Aandeelhouder: Dat hebben we ook gezien. Oké. Dank u"

"Aandeelhouder: Oké, accountant, u weet ook dat het in 2022 slecht geweest is. Heeft u daar onderzoek naar gedaan, want in de NBA, uw brancheorganisatie NBA, staat duidelijk dat u ook aan ons aandeelhouders moet aangeven hoe de sfeer is binnen de Raad van Bestuur en binnen de organisatie. Want u bent onze ogen op dat niveau. Daar heeft u niets over verteld. Hoe bent u daar? Want ook de bankiers, dus de voorlopers van mijnheer Swaak, die staan op het netvlies van het OM. Hoe heeft u dat ervaren? De voorzitter Bernard, wil jij hier iets over zeggen of wil je hier nog even over nadenken?"

Accountant: Ik zal de vraag beantwoorden.

Uw vraag over de sfeer, tenminste zo heb ik hem begrepen, wat de sfeer is bij de Raad van Bestuur en de Raad van Commissarissen en wat wij daarvan meegenomen hebben en wat we daarover zouden kunnen meedelen. Dat was uw vraag geloof ik. Wij doen natuurlijk geen specifiek onderzoek naar de sfeer of 'the tone at the top' maar we hebben wel observaties. Daar kan ik relatief kort over zijn, maar onze observatie bij zeg

maar de huidige Raad van Bestuur en de huidige Raad van Commissarissen is dat we ze zeer controlebewust vinden. We vinden ze ook zeer serieus in de dialoog met de toezichthouder en ook zeer serieus met investeringen in allerhande verbeteringen. Wat dat betreft wil ik ook graag verwijzen naar het management control statement, een belangrijk onderdeel van het jaarverslag, waar behoorlijk transparant naar onze mening toelichting wordt gegeven over wat er speelt, welke verbeteringen moeten plaatsvinden, wat de uitdagingen nog zijn. En we denken dat dat echt een goed voorbeeld is voor veel andere ondernemingen in Nederland. Dus dat is eigenlijk wat ik hierover kan delen.

Aandeelhouder: En welke verbeteringen heeft u dan in uw management letter geschreven?

Accountant: Vergelijkbaar met wat er in het management control statement staat. Maar wij schrijven, en daar heb ik vorig jaar ook toelichting op gegeven, over diverse thema's ieder jaar een management letter en er zijn altijd zaken te verbeteren. Dat gaat over IT. Dat gaat over cyberrisico's. Die nemen telkens toe. Al die ontwikkelingen moet elke onderneming, en zeker ook ABN AMRO, zeg maar bijbenen. Wij schrijven over risk management. Wij schrijven over het financieel afsluitproces. We hebben heel veel thema's, maar wij lezen dus ook wat er in het jaarverslag staat en we herkennen wat daar zeg maar in alle openheid ook wordt gezegd. Dus wat dat betreft is het redelijk één op één.

Aandeelhouder: Oké, dank u wel"

5.9 Belangrijkste punten uit de management letter

Een NBA aanbeveling voor accountants uit het onderzoeksrapport 2013 was om de voorzitter van de raad van commissarissen (of audit commissie) in de algemene vergadering de belangrijkste onderdelen uit de management letter te laten behandelen. De accountant kan dan volstaan met een bevestiging van de juistheid van deze informatie. Uit de voor dit onderzoek bestudeerde notulen blijkt dat dit in slechts 5 vergaderingen (8%) is gebeurd. (2014, 17 vergaderingen 30%). Op basis van de bestudeerde notulen is dit echter niet altijd nauwkeurig vast te stellen. Evenmin kan op grond van dit onderzoek worden vastgesteld in hoeverre accountants en raden van commissarissen en raden van bestuur hierover voor de vergadering afspraken hebben gemaakt.

Voorbeelden

BE Semiconductor Industries

"Aandeelhouder vraagt wat de belangrijkste aandachtspunten waren naar aanleiding van de interim-controle en de jaarrekeningcontrole. Voorzitter AC antwoordt dat naar zijn mening Besi op financieel gebied zeer goed gemanaged is en dat er eigenlijk geen materiële bevindingen zijn; de accountant bevestigt dit."

TKH Group

"Chair of the Audit Committee: The external auditor explained the management letter with findings in the field of administrative organization and internal control insofar as it is relevant for the audit of the financial statements. The main topics discussed were development costs concerning a specific asset, the valuation of inventories at one of the subsidiaries, the classification of assets held for sale, the divestment and processing of TKH's remaining stake in the Cable Connectivity Group, the valuation of a specific right of use asset, hedge accounting, non-recourse factoring, withholding tax, and the planned capital expenditure for the new factory in Eemshaven, the Netherlands. In addition, IT control measures and cybersecurity, fraud and non-compliance management, the financial closing process related to ESEF reporting, and findings at operating companies that needed to be followed up were discussed."

Bijlage 1

Onderzoekspopulatie

AEX index	AMX index	AScX index
ABN AMRO	Aalberts	Acomo
Adyen	Alfen	Avantium
Aegon	AMG	Azerion
Ahold Delhaize	Arcadis	BAM
Akzo Nobel	Basic-Fit	Brunel International
ASM International	Corbion	CM.com
ASML	CTP	Ebusco Holding
ASR Nederland	Eurocommercial Prop.	Fastned
BE Semiconductors	Flow Traders	ForFarmers
EXOR	Fugro	Heijmans
Heineken	JDE Peet's	Kendrion
IMCD	Just Eat Takeaway	Nedap
ING	OCI	NSI
KPN	SBM Offshore	Ordina
NN Group	Signify	Pharming
Philips	TKH Group	PostNL
Prosus	Van Lanschot Kempen	SIF Holding
Randstad	Vopak	Sligro Food Group
Universal Music Group		TomTom
Wolters Kluwer		Vastned Retail
		Wereldhave

Bijlage 2

Vragenlijst Accountant in de AV 2023

Algemeen

Naam onderzoeker :

Naam beursfonds :

Boekjaar :

Datum AV :

Naam accountant :

Accountantskantoor :

Vragen

A Vastlegging AV vergadering

1. Zijn de (concept) notulen door de vennootschap op de website geplaatst?
2. Als er geen concept notulen zijn geplaatst, is er wel een video opname op de website geplaatst?
3. Betrof het een fysieke of virtuele vergadering?

B Rol accountant in de AV

4. Was de accountant aanwezig in de AV?
5. Is de aanwezigheid van de accountant expliciet genoemd door de voorzitter (bij aanvang van de vergadering)?
6. Zijn aan de AV instructies gegeven rondom het optreden van de accountant in de AV?
7. Is ingegaan op de herstelplicht van de accountant?
8. Is ingegaan op de geheimhoudingsplicht van de accountant?
9. Zijn in het geval van een accountantswissel zowel de nieuwe als de oude accountant aanwezig?

C Input van de accountant in de AV

10. Blijkt uit de notulen dat de accountant een presentatie heeft verzorgd over zijn/haar controle van de jaarrekening?

Vragen over de presentatie:

- 10.1. Heeft de accountant een toelichting gegeven op de controle van inschattingen van continuïteit?
- 10.2. Is er sprake geweest van aanvullende werkzaamheden?
- 10.3. Heeft de accountant een toelichting gegeven op de fraude risico's?
- 10.4. Heeft de accountant een toelichting gegeven op de wijze waarom deze zijn geadresseerd in de controle?
- 10.5. Zijn er bevindingen?
- 10.6. Is er sprake geweest van aanvullende werkzaamheden?
- 10.7. Toelichting op kwaliteit AO/IB?
- 10.8. Bevindingen in de management letter gerapporteerd?
- 10.9. Heeft de accountant informatie gegeven over de geïdentificeerde cyber risico's en mitigerende informatiebeveiliging?
- 10.10. Heeft de accountant een indruk van de soft controls van de gecontroleerde organisatie gegeven?
- 10.11. Heeft de accountant zijn /haar visie ten aanzien van schattingen in de jaarrekening gegeven?
- 10.12. Heeft de accountant een beeld van de gepresenteerde ESG informatie en of deze informatie onderdeel is geweest van de controle gegeven?
- 10.13. Heeft de accountant een aparte opdracht gekregen omtrent ESG informatie?
- 10.14. Is er een presentatie op hoofdlijnen voor de jaarrekening controle van volgend jaar?

11. Is de presentatie van de accountant op de website van de onderneming geplaatst?

12. Zijn er vragen aan de accountant gesteld?

13. Zijn er indicaties waaruit blijkt dat de accountant gebruik heeft gemaakt van zijn/haar spreekrecht (herstel-plicht) in de situatie dat er een materieel onjuiste voorstelling van zaken is gegeven? (zie blz. 15 paragraaf 5.6 in NBA Herzienne Handreiking 1118)

D Evaluatie functioneren accountant

14. Is het functioneren van de accountant besproken?

E Overige informatie

15. Zijn er vragen gesteld die de accountant zou moeten beantwoorden (bijvoorbeeld over controleverklaring, management letter en/of het accountantsverslag) maar die niet door de accountant zijn beantwoord mede als gevolg van de adressering (vragensteller benoemt niet specifiek dat hij/zij wil dat de accountant een antwoord op de vraag geeft)?

16. Zijn de belangrijkste onderdelen uit de management letter en/of accountantsverslag door de onderneming behandeld?

17. Zijn er nog overige opmerkingen? (bijvoorbeeld meer dan 1 accountant aanwezig, etc.)

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Mercuriusplein 3
2132 HA Hoofddorp
Postbus 242
2130 AE Hoofddorp

T 088 4960 301
E nba@nba.nl
I www.nba.nl